

SİYASİLERİN BEYANATLARI ÇERÇEVESİNDE 27 MAYIS DARBESİNE GİDİŞ SÜRECİ (27 EKİM 1957 - 27 MAYIS 1960)

Yrd. Doç. Dr. Zehra ARSLAN*

Öz

1957 seçimlerinden sonra iktidar-muhalefet gerginliği, Türkiye'yi siyasi bir çıkmaza sürüklemiştir. Özellikle Vatan Cephesi, Tahkikat Encümeni gibi oluşumlarla Demokrat Parti, CHP başta olmak üzere muhalefetin sertleşen politikalarına karşı tavizsiz bir tavır izlemiştir. Böylece Demokrat Parti yöneticileri, bir taraftan muhalefeti iktidarın gücünü gösteren yasalar çıkartarak, yaptırımlar uygulayarak susturmaya diğer taraftan da verdikleri beyanatlara ile halkın desteğini sağlamaya çalışmışlardır. 27 Ekim 1957 ve 27 Mayıs 1960 tarihleri arasındaki siyasi süreç özellikle CHP ve DP yöneticileri arasında sataşmalar, tehdit ve uyarılarla geçmiştir. Bu makalede 1957 seçimlerinden sonra Türkiye'de yaşanan siyasi gelişmeler ve 27 Mayıs Darbesi'ne gidiş süreci, olayların etkisi göz önünde bulundurularak üç döneme ayrılmış ve ağırlıklı olarak siyasetin beyanatlara ve demeçleri çerçevesinde ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: İktidar, Muhalefet, Siyaset, Gerginlik, Darbe.

Abstract

The Process Leading To 27 May Coup Within The Frame Of Politician Statements (27 October 1957 - 27 May 1960)

The tension between government and oppositional party after the elections held in 1957 carried Turkey to a political dead end. Democratic Party took an uncompromising stand against hardening policies of the opposition, being Republican People's Party in the first place, with constitu-

* RTEÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, zehra_arslan2009@hotmail.com.

tions such as Native Front (Vatan Cephesi) and Investigation Committee (Tahkikat Encümeni). Hereby, authorities of Democratic Party tried to silence the opposition by enacting laws demonstrating the power of the government and imposing sanctions while on the other hand they tried to ensure the support of community through the speeches they had given. Political process between 27th of October 1957 and 27th of May 1960 passed away with the interferences, threats and warnings among the authorities of RPP and DP. In this paper, political developments experienced in Turkey after 1957 elections and the process leading to 27 May Coup were divided into three periods taking into account the effect of the events and this period was handled mainly within the frame of politician statements and speeches.

Key words: Government, The Opposition, Policy, Tension, Coup.

Giriş

14 Mayıs 1950 seçimleri ile Türkiye’de yeni bir döneme girilmiştir. Çoğulcu demokrasi sistemi işlemeye başlamış ve bunun sonucunda iktidar halkın tercihi ile el değiştirmiştir. Yine CHP’nin içerisinde kopan bir grubun, 27 yıllık tek parti iktidarını sona erdirmesi Türkiye’de büyük bir heyecan yaratmış ve dünyada ilgi ile izlenmiştir. Yeni iktidar, II. Dünya Savaşı’nın olumsuz etkilerinin giderek azalmaya başlamasını da fırsata çevirerek, Amerika’dan gelen dış yardımları ilk etapta halkın refahı ve ihtiyaçları için kullandı, basın başta olmak üzere özgürlükler yelpazesini genişletti¹ ve iktisadî kalkınma hamleleri başlattı. Sosyal, kültürel alanlarda da halkın genelini ve birçok kesimi memnun eden politikalar izledi. Böylece gittikçe arkasında daha büyük bir destekçi kitlesi bulunan Demokrat Parti, 1954 yılında yapılan seçimlerden de galip çıkarak 1950 yılındaki başarısının tesadüf olmadığını gösterdi.²

1954 seçimlerindeki büyük başarıdan aldıkları cesaretin de etkisi ile Demokratlar, muhalefet ve eleştirilere karşı daha sert ve tahammülsüz bir tavır izlemeye başlamıştır. Özellikle 1956 yılında çıkartılan 5680 Basın ya-

¹ DP 1931 tarihli matbuat yasasını yürürlükten kaldırmış ve 5680 sayılı yasa yürürlüğe girmiştir. Bu yeni yasa ile hükümetin basın üzerindeki denetimi, yasaklamalar vb. neredeyse tümünden kaldırılmıştır. T.C. Resmi Gazete, Sayı: 7564, 24.07.1950; Mustafa Tokmak, Basın-İktidar İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti ve Ankara Radyosu, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 59; Halil Can, *Demokrat Parti ve Radyo Davası*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 39, İstanbul, 2007.

² Seçim oranları üzerinde kaynaklarda farklı rakamlar verilmektedir. İstatistik Enstitüsü’nün verilerine göre 1950 seçimlerinde DP’nin oy oranı % 53,3, 2 Mayıs 1954 seçimlerinde % 56,6’dır. DİGM, 1950-65 Milletvekili ve 1961, 64 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçimi Sonuçları, Nr: 513, s. 7, Ankara, 1966; Halk gazetesi, Sayı: 2623, 23.05.1950; Yeniöl gazetesi, Sayı: 6342, 04.05.1954. Zehra Arslan, *Demokrat Parti Döneminde Trabzon, (1950-1960)*, KTU Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 428, Kasım 2011; Bazı kaynaklarda DP’nin oy oranı 1954 seçimlerinde % 58.42 olarak verilmektedir. Bkz. Fatma Alev Atayakul, *Türkiye’de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 209, 297, İstanbul, 2007.

rasında yeni değişiklikler yapan 6733 sayı ve 7 Haziran 1956 tarihli yasa ile 27 Haziran 1956 tarihinde kabul edilen 6761 sayılı “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası” iktidar-muhalefet ilişkilerini olumsuz etkilemiş ve basın, radyo özgürlüğüne büyük bir darbe indirmiştir.³ Başta CHP olmak üzere muhalefet cephesi ise ülkedeki siyasî çalkantıları tetiklemiştir.

DP, 1954 yılındaki seçim başarısının uzağında kalmakla birlikte 1957 seçimlerinden de galip çıkmıştır. Fakat bu seçimlerde CHP’nin propagandaları ve faaliyetleri sonuç vermiş ana muhalefet partisi oy oranını yükseltmiştir.⁴ 1957 seçimlerinden sonra tahammülsüz bir siyaset anlayışı, gittikçe sertleşen siyasî hava, iktidar-ana muhalefet çekişmesi Türkiye’deki siyasî dengeleri değiştirecek gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle 30 Nisan 1959 tarihinde Uşak’ta başlayan hadiselerin ve DP’nin 7 Nisan 1960 tarihli tebliğinin ardından Türkiye’de siyaset, bir çıkmaza girmiş ve 27 Mayıs 1960 tarihinde Cumhuriyet döneminin ilk askeri müdahalesi gerçekleşmiştir.

1. İktidar-Muhalefet İlişkileri (27 Ekim 1957 - 30 Nisan 1959)

27 Ekim 1957 tarihinde Türkiye’de yaklaşık 12 milyon seçmen, TBMM’ye göndereceği 610 milletvekilini seçmek için sandık başına gitmiştir.⁵ 1957 seçim sonuçlarının radyodan bildirilmesinin ardından başta Gaziantep olmak üzere⁶ birçok ilde olaylar meydana gelmiş ve İsmet İnönü ile Adnan Menderes arasında bu seçimlerin ardından ilk ciddi gerginlik ortaya çıkmıştır.⁷ İsmet İnönü, Başbakan Menderes’e seçimlerdeki usulsüzlüklerin vatandaşın huzurunu kaçırdığı, DP’lile-

³ Basın yasasında yapılan değişikliklerle gazetelerin sorumlu müdürlerinin en az lise mezunu olmaları, devamlı Türkiye’de oturmaları, amme hizmetlerinden yasaklı olmamaları, altı aydan fazla hapis cezası ile hüküm giymemiş olmak gibi niteliklerin yanı sıra; “Suç tasnii, resmî mercileri iğfal, yalan şahitliği, sahtekârlık, müstehcen ve hayâsızca neşriyat, hırsızlık, dolandırıcılık, hileli iflas, emniyeti suiistimal suçlarından biri ile hükümlü olmamak...” gibi zorunluluklar getirilmişti. Ayrıca süreli yayınlarda işlenen bir suçtan dolayı, suçu işleyeninin yanı sıra, haber ya da belgeleri verenlerle, sorumlu müdürler ve yayın sahiplerinin de cezalandırılmaları kabul edilmiş ve basın suçlarına verilen cezalar da arttırılmıştır. Fahri Yetim, *Ulus ve Zafer Gazetelerinin Karşılaştırmalı İncelemesi (1957-1960)*, Doktora Tezi, Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 65-66, 2006; Halil Can, *a.g.t.*, s. 40.

⁴ 1957 seçimlerinde ilk resmî sonuçlara göre DP’nin oy oranı % 47,3’e gerilerken, CHP oylarını % 40,6’ya yükseltmişti. DİGM, 1950-65 Milletvekili ve 1961, 64 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçimi Sonuçları; M. Serhan Yücel, *“Menderes Dönemi (1950-1960)”*, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, s. 842, Ankara, 2002. Bazı kaynaklarda DP’nin oy oranı /47.26, CHP’nin oranı /40.5 olarak verilmiştir bkz. Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze)*, 3. Baskı, İmge Kitabevi, s. 69, İstanbul, 2004.

⁵ Milliyet, s. 1, 27.10.1957.

⁶ Gaziantep’te ilk önce seçimi CHP’nin kazandığı ilan edilmişti. Fakat daha sonra köylerden gelen oylarla 1000 oy farkla DP’nin kazandığı açıklandı. Bunun üzerine CHP’ye oy veren halk ayaklanmış ve üst üste gösteriler yapılmıştır. DP, Milli Savunma Bakanı’nı Gaziantep’e gönderdi. Oyların tekrar sayılacağı duyuruldu. Fakat o gece hükümet binası yanınca halkın tepkisi arttı. Hükümet askeri uçakları şehre gönderdi ve uçaklar alçaktan uçarak halkı sindirmeye çalıştı. Halkı kışkırtıkları iddiasıyla başta CHP’li Cemil Barlas ve Ali İhsan Gögüş olmak üzere birçok kişi tutuklandı. Çavdar, *a.g.e.*, s. 70.

⁷ CHP 11 ilde seçim sonuçlarına itiraz etmiştir. Cumhuriyet, 29.10.1957.

rin CHP'lilere saldırılarda bulunduğu ve ülkedeki huzurun endişe verici bir akıbete sürüklendiği şeklinde uyarıların bulunduğu bir telgraf gönderdi. Başbakan Menderes'in telgrafa cevabı, "DP seçimleri kazanmıştır ve meydana gelen olayların tümünden CHP sorumludur" şeklinde oldu.⁸ Seçim tartışmaları sürerken DP'nin yayın organları Zafer ve Havadis gazetelerinde yer alan ve Radyo'da da okunan "*muhalefet ihtilal organları gibi çalışıyor*" şeklindeki iddialar, iktidarın muhalefete karşı güvensizliğinin göstergesi olmuştur. Milliyet gazetesi bu iddialara karşı "*İktidar Organları Tarafından Muhalefete Karşı Hücumlar Arttı*" başlığıyla yayınladığı bir yazıda, DP'nin 11. dönemde yaklaşık 200 muhalif milletvekilinden çekindiğini iddia etmiştir.⁹ İktidar, meclise bazı tedbirleri içeren tasarılar getirerek muhalefeti susturmanın yollarını ararken, muhalefet de mücadelesini aynı sertlikte sürdürmüştür.¹⁰

Nihayetinde ilk somut adım iktidar partisi tarafından atılmış ve 14 Kasım 1957 tarihinde toplanan DP grubunda, muhalefeti sindirmek için kanunların çıkartılması ve gerekli tüm idari tedbirlerin alınması kararlaştırılmıştır.¹¹ İlk olarak da Basın Kanununun değiştirilmesine¹² ve basın suçlarıyla ilgili cezai müeyyidelerin artırılmasına karar verilmiş ve seçimlerde tarafsızlığını muhafaza etmeyen memurların tasfiyesi başlatılmıştır.¹³ Fakat DP gurubunun, Iskat Kanunu'nun tasavvurundan vazgeçmesi çok sert tedbirlerin alınmasına taraftar olmadığını göstermiştir.¹⁴ Bu kararları almakla birlikte kabine oluşturmakta büyük buhran yaşayan DP'ye karşı CHP, TBMM'de ilk hamlesini 18 Kasım'da yapmış ve Ankara Milletvekili Faik Ahmet Barutçu, 17 gün geçtiği halde kabinenin hala kurulamamış olmasını hükümet buhranı olarak adlandırmıştır.¹⁵

⁸ Milliyet, 30.10.1957; Cumhuriyet, 30.10.1957.

⁹ Milliyet, 07.11.1957.

¹⁰ Milliyet, 13.11.1957.

¹¹ Milliyet, s. 1, 15.11.1957; Milliyet, 16.11.1957; Mehmet Göküş, *Demokrat Parti Döneminde Bürokrasi Siyasal İktidar İlişkileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, s. 167, İzmir, 1999.

¹² Basın kanunundaki ilk değişiklik özel ilanların devlet kontrolündeki "Resmî İlanlar Şirketi" kanalı ile yayınlanması kararı olmuş ve bu karar 1 Ocak 1958 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Fakat CHP'nin yayın organı olan Ulus, ilan kararnamesini 3 Ocak 1958 tarihinde kabul etmiştir. Milliyet, 03.01.1958; Milliyet, 04.01.1958. 29 Ocak 1958 tarihinde yapılan Bütçe Encümeni toplantısında, muhaliflerin itirazlarına rağmen iktidar mensuplarının Türkiye gibi kalkınmanın eşiğinde olan bir ülkede grev hakkının tatbikinin mümkün olmayacağı gerekçesi ile Gazeteciler Sendikasının kapatılmasına karar verilmişti. Milliyet, 30.01.1958.

¹³ İlk tasfiyeler; sular idaresi müdürünün emekliye sevk edilmesi ve İ.E.T.T. müdürünün görevinden alınarak başka bir yere verilmesi olmuştu. Milliyet, 17.11.1957.

¹⁴ Cumhuriyet, 15.11.1957.

¹⁵ Milliyet, 19.11.1957; Cumhuriyet, 19.11.1957.

Faik Ahmet Barutçu'nun ifade ettiği hükümet buhranı, 25 Kasım 1957 tarihinde kabinenin kurulması ile sona ermiştir.¹⁶

27 Ekim 1957 seçimleri sonrası özellikle CHP ve DP arasında karşılıklı suçlamalara dayalı seçim tartışmaları, DP grubunu meclis tahkikatı açılması için harekete geçirmiştir¹⁷ ve 21 Kasım 1957 tarihinde tahkikat teklifi grupta kabul edilmiştir.¹⁸ Tahkikatın amacı, seçimlerden önce ve sonra Türkiye'de bazı yerlerde meydana gelen olayları aydınlatılmaktı.¹⁹ DP tarafından ilk olarak seçimlerle ilgili CHP'lilerin soruşturulması için tahkikat heyeti kuruldu. Bu çerçevede CHP İstanbul İl Başkanı Şemsettin Günaltay ile il sekreteri ifade vermek için 30 Kasım günü savcılığa çağrıldılar.²⁰ DP grubu 2 Mart 1958, CHP ise 5 Mart 1958 tarihlerinde 27 Ekim 1957 seçimleri ile ilgili meclis tahkikatı açılması için TBMM riyesatine takrirler verdiler.²¹ Başbakan Adnan Menderes, seçim tartışmalarının etkisi altında 3 Aralık 1957 tarihli DP grup toplantısında yaptığı konuşmada Türkiye'nin iktisadî, kültürel ve siyasî gelişmelerine değinerek yaşanan veya yaşanması muhtemel siyasî gerginlikleri *"Yeni bir seçimden henüz çıkmış bulunuyoruz. Dâhili siyaset mücadelelerinde memleket nizam ve istikrarını zedeleyecek ve hatta emniyet ve selametine doğrudan doğruya menfi tesirler icra edecek derecede ölçsüzlüklerle karşılaşmış bulunulduğu yüksek malumunuzdur. Bir tarafta bunların tesir işlerini izoleye çalışırken diğer taraftan tekarar vukua gelmemeleri için icap eden tedbirlerin alınmasını zaruri görmekteyiz"*²² sözleriyle değerlendirmişti.

4 Aralık 1957 tarihinde de TBMM kürsüsünde partisinin ve kendisinin beşinci hükümet programını okuyan Menderes, 1950 yılından itibaren çizgilerini sürdürdüklerini söylerken bozulmuş olan manevi asayiş iade edecek tedbirlerin alınmasının zaruret haline geldiğini belirtmiştir. Ülkenin yeni bir seçimden çıktığını ve iç siyasette ülkenin düzen ve istikrarını bozacak ölçsüzlüklerle karşılaşıldığını hatırlatan Menderes, hükümet programında hürriyet adı altında aşırı taleplerde

¹⁶ Kabine'de bulunan isimler şunlardır: Başvekil Adnan Menderes, Devlet Vekili ve Başvekil Yardımcısı Tevfik İleri, Devlet Vekili Emin Kalafat, Devlet Vekili Muzaffer Kurbanoglu, Adliye Vekili Esat Budakoğlu, Milli Müdafaa Vekili Sem'i Ergin, Dâhiliye Vekili Namık Gedik, Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu, Maliye Vekili Hasan Polatkan, Maarif Vekili Celal Yardımcı, Nafia Vekili Ethem Menderes, Ticaret Vekili Abdullah Aker, Sağlık Vekili Lütfü Kırdar, Güm-rük ve İnhisarlar Vekili Hadi Hüsmen, Ziraat Vekili Nedim Ökmen, Münakalat Vekili Fevzi Uçaner, Çalışma Vekili Hayrettin Erkmn, Sanayi Vekili Samet Ağaoğlu, Basın-Yayın ve Turizm Vekili Sıtkı Yırcalı, İmar Vekili Medeni Berk. Milliyet, 26.11.1957; Cumhuriyet, 26.11.1957.

¹⁷ Milliyet, 20.11.1957; İktidar seçimlerde CHP'nin faaliyetlerinin araştırılması amacıyla meclis tahkikatı açılması için bir takrir hazırlamıştır. Cumhuriyet, 20.11.1957.

¹⁸ Milliyet, 22.11.1957.

¹⁹ Milliyet, 20.11.1957.

²⁰ Milliyet, 30.11.1957.

²¹ Milliyet, 03.03.1958; Milliyet, 06.03.1958.

²² *Demokrat Parti Meclis Grubu Tutanakları*, 03.12.1957, s. 6.

bulunulmasına ve ölçüsüzce hareketlere müsamaha gösterilmeyeceğinin işaretlerini vermiş ve demokratik düzenin devamı için basına ve iç siyasi mücadelelere karşı tedbirler alınacağını belirtmiştir.²³

Hükümet programının TBMM'deki görüşmelerine, iktidar ve muhalefet arasındaki gerginlik ve restleşmeler damgasını vurmuştur. CHP adına söz alan İsmet İnönü, iktidarın 1954 seçimlerinden sonra aldığı 25 yılı dolduran hâkimlerin emekliye ayrılması, CMP'ye oy verdiği gerekçesi ile Kırşehir'in ilçe haline getirilmesi, muhalefetin radyodan yararlanmasının engellenmesi vb. kararların ülkenin asayişini ve düzenini bozduğunu söylemiştir. İnönü sözlerini 6-7 Eylül olayları, Basın Kanunu'nun yeniden ağırlaştırılması, toplantı hürriyetlerinin kısıtlanmasının huzursuzluğu arttırdığını ve demokratik rejimin tehlikeye girmemesi için 1957 seçimlerinden önce muhalefet partilerinin iş birliği arayışına girdiklerini söyleyerek sürdürmüştür. DP'nin dini kullanarak 1957 seçimlerini kazandığını ima eden İsmet İnönü, bu konuya şu sözlerle dikkat çekmiştir:

*“İktidar baştanbaşa propagandasını CHP'nin dinsizliği üzerinde yapmıştır... Konya'da iktidar partisinin yayın organı CHP zamanındaki dinsizliği yazıp neşrediyordu... Trabzon'da çarşafli kadın meydan kürsüsüne çıkarılarak DP iktidarı sayesinde namusumuzu kurtaran çarşafa kavuştuk deniliyordu... Başbakan Adana'da halka hitap ederken Türkçe ezan Arapça ezan davasını anlatıyordu...”*²⁴

İsmet İnönü, ana muhalefet partisi olarak hükümete olan güvensizliklerini de “suçlu görünenlerin yer aldığı bir kabineye biz itimat edemeyiz” sözleri ile dile getirmiştir. Karşılıklı atışmalarla iyice gerginleşen görüşmelerin sonunda CHP Ankara Milletvekili Hüseyin Balık iki, Turhan Feyzioğlu ise üç celse salondan çıkartılma cezası almışlardır.²⁵ İktidar ve muhalefet, 13 Aralık 1957 tarihinde Meclis Anayasa Komisyonunda kabul edilen “iç tüzük tadilatı” nedeni ile yeni bir tartışmanın içine girmiştir. Komisyonunda kabul edilen tasarıyla meclis gruplarının oluşturulması için 15 milletvekili şartının 31'e çıkartılması üzerine muhalefet, toplantıyı terk ederek tepkisini ortaya koymuştur.²⁶ Nitekim CHP'nin iç tüzük düzenlemeleri ile ilgili yayınladığı tebliğde, amacın çok partili rejimi işlemez hale getirmek olduğu vurgulanmış ve tekli-

²³ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 1, Birleşim 10, s. 59, 04.12.1957.

²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 1, Birleşim 10, s. 72, 04.12.1957.

²⁵ Menderes programı okuduktan sonra CHP ve HP grupları, programı tenkit için 6 Aralık gününe görüşmelerin ertelenmesini ve Kasım Gülek söz talep etmişler, kabul edilmeyince de CHP'liler sert tepki göstermiştir. “Yazık, yazık bu millete sizin gibilere yazık” sözleri ve devamında ki, tartışmalar üzerine Hüseyin Balık iki oturum Meclis'ten çıkarılma cezası almıştır. TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 1, Birleşim 10, s. 58, 04.12.1957; Milliyet, 05.12.1957.

²⁶ Milliyet, 14.12.1957; Göğüş, a.g.t., s. 168.

fın yasalaşması halinde anayasaya aykırı bir durumun ortaya çıkacağı iddia edilmiştir.²⁷ Muhalefetin itirazlarına rağmen DP grubunun desteği ile “*iç tüzük tadilatı*” kabul edilmiştir.²⁸

1957 seçimlerinden sonra DP iktidarının, üniversitelerle ilgili de düzenleme yapmak için çalışmalarına başlaması gerginliği artıran bir diğer gelişme olmuştur. 1958 yılının Ocak ayında Üniversiteler Kanunu'na yeni hükümler ekleyen tadil tasarısının içeriği basına sızmıştır. O dönemde henüz hazırlık aşamasında olan tasarıya göre Üniversiteler Kanunu ile Maarif Vekâleti'ne daha geniş yetkiler tanınıyor²⁹ ve profesörlerin siyasî demeçler vermesi veya fikirlerini beyan etmeleri yasaklanıyordu.³⁰ Kısaca hükümetin yaptığı bu düzenlemeler ile üniversitelerin özerkliğine ve fikir özgürlüklerine ciddi bir darbe indirilmiş oluyordu. Hükümetin üniversitelerle ilgili tadil tasarısından sonra İstanbul Üniversitesi Profesörlerinden Hüseyin Nail Kubalı'nın içtüzük dolayısıyla gazetelere verdiği bir demeçten dolayı 01.02.1958 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı emrine alınması hükümet-üniversite gerginliğine giden süreci başlatmıştır.³¹

Vekâletin kararının ardından 3 Şubat 1958 tarihinde İstanbul Üniversitesi'ne gelen Nail Kubalı'ya, öğrenciler tezahüratlarda ve sevgi gösterilerinde bulundular.³² Konu ile ilgili tartışmalar TBMM'ye de yansıdı. Hükümete en sert tepki ise Sivas Milletvekili Turhan Feyzioğlu'ndan gelmiştir. Özellikle dönemin Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı'nın, İstanbul Üniversitesi Senatosu'nda 21 profesörün imzası ile 30.01.1958 tarihinde aldığı karara rağmen, 6435 sayılı kanunun kendilerine verdiği yetki ile Nail Kubalı'yı vekâlet emrine almayı uygun buldukları şeklindeki açıklamaları Turhan Feyzioğlu'nun tepkisine neden olmuştur. Feyzioğlu, 6435 sayılı kanunun öğretim üyelerinin siyasî beyanatta bulunmalarını yasaklayıcı bir muhteva içermediğini savunmuş ve profesörler hakkında karar alma yetkisinin üniversitelerin organlarına bırakıldığını hatırlatmıştır. Kırşehir Milletvekili Osman Canatan ve Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi profe-

²⁷ Milliyet, 15.12.1957.

²⁸ Milliyet, 28.12.1957. CHP bu teklifle hâkimiyetin, hükümette olacağını iddia ediyordu. Cumhuriyet, 28.12.1957.

²⁹ Maarif Vekâletine verilen yetkiler kısaca şunlardı: Maarif Vekili öğretim üyeleri ve asistanların tayin, nakil ve terfilerinde daha geniş takdir yetkisine sahip olacak ve bu konularda Vekilin onayı alındıktan sonra hareket edilecekti. Davranışlarında öğretim üyeliğine aykırı hareket edenleri vekillik yetkisine dayanarak Vekâlet emrine alabilecek veya emekliye sevk edebilecekti. Milliyet, 23.01.1958.

³⁰ Milliyet, 23.01.1958.

³¹ 2 Ocak 1958 tarihinde Kubalı, “Hayır Meclis içtüzüğüyle basın hürriyetini daha da kısmak imkânı yoktur. İchtüzükle ancak Meclis çalışması düzenlenebilir. Basın düzenlenemez. Aksi hem hukuka hem Anayasaya aykırı olacaktır sözlerini sarf etmişti. Yetim, *a.g.t.*, s. 98.

³² Milliyet, 04.02.1958.

sörlerinden Nail Kubalı'nın vekâlet emrine alınmasının keyfi bir uygulama olduğu üzerinde durarak bu yanlışlığın giderilmesini istemişlerdir.³³ Tüm bu eleştirilerin üzerine Celal Yardımcı tekrar kürsüye gelerek hükümetin Nail Kubalı ile ilgili uygulamasını şu sözlerle savunmuştur:

“... Muhalefete mensup sözcülerin kaleminden çıkan ve bir nevi beyanname mahiyetinde olan makalelerle bu işe nasıl hücum edildiği aşikârdır... Bu hâdise öylesine istismar edildi ki, üniversiteyi hükümetin aleyhine tahrik, hükümetin üniversiteye düşman olduğu hatta üniversitede seri halinde istifalar vukua gelmekte bulunduğu yolunda heyecanlı haberler yaymaya kadar gidildi, arkadaşlar. Evvelâ şunu söyleyeyim ki, hücum, tenkit, tariz, ne olursa olsun hükümetle üniversite arasında hiçbir mesele yoktur. Meselelerimiz, hükümetle üniversite arasına girmek isteyenlerlerdir... Hükümet olarak Hüseyin Naili Kübalı hakkındaki icraatımızın mesnedi bu vazife anlayışdır ve bir kanun hükmünü yerine getirmek ve kanuna itaat etmek gayesine matuftur. Bir üniversite mensubunun ilmin objektif mutaları dışında günlük politika meselelerine ve hele demagojiye dayanır bir tarzda, karışmaya kalkarsa kanunu da, ilmi de karşısında bulur arkadaşlar...”³⁴

Ülkenin gündemini meşgul eden ve üniversite ile hükümet arasında adeta bir krize nende olan Nail Kubalı meselesi, 9 Nisan 1958 tarihinde çözülmüştür. Maarif Vekili Celal Yardımcı konu ile ilgili yaptığı basın açıklamasında Kubalı ile ilgili kararın bir tedbirden ibaret olduğunu söyleyerek, hükümetçe artık bu durumun devamına gerek kalmadığı kanaatine vardıklarını açıklamıştır.³⁵ Fakat Nail Kubalı'nın, hakkındaki kararın siyasî nedenlerle alındığını ve susmayacağını söylemesi üzerine İstanbul Üniversitesi Senatosu 12 Mart 1958 tarihinde Kubalı'yı bir ay süreyle derse girmekten men ederek cezalandırdı.³⁶ Nail Kubalı, senatonun kendisi hakkında verdiği cezaya itiraz ederken İstanbul Üniversitesi'nde öğrenci protestoları gündeme gelmeye başladı. “Esas Teşkilat Hukuku” dersine girmeyen Hukuk Fakültesi birinci sınıf öğrencileri, Profesör Nail Kubalı lehinde tezahüratlar yaptılar.³⁷ Hükümetle çatışmak istemeyen Üniversite Yönetimi, protestocu öğrenciler hakkında tahkikat yaptırmış ve tahkikat sonuçlanana kadar bir öğrencinin üniversiteye girmesi yasak-

³³ 6435 sayılı kanunun amacının tembel memurların tavsiyesini sağlamak olduğunu hatırlatan Feyzioğlu, siyasî yayın ve beyanatlarla ilgili hükümlerin ise 4936 sayılı kanunun 46. maddesinde mevcut olduğunu söylüyordu. *TBMM Zabıt Ceridesi*, 11. Dönem, Cilt: 1, Birleşim: 55, s. 167-171, 04.04.1958.

³⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, 11. Dönem, Cilt: 1, Birleşim: 55, s. 175-176, 04.04.1958.

³⁵ *Milliyet*, 10.04.1958.

³⁶ *Milliyet*, 13.04.1958; *Cumhuriyet*, 13.04.1958.

³⁷ *Milliyet*, 16.04.1958.

lanmıştır.³⁸ Nail Kubalı'nın 13 Mayıs 1958 tarihinde derslere girmeye başlaması ile İstanbul Üniversitesi'ndeki gerginlik bir süreliğine sona ermiştir.³⁹ 1958 yılının Eylül ayında hükümetle üniversite öğrencileri İstanbul Teknik Üniversitesi yurdundaki yemek fiyatlarının artışı nedeniyle karşı karşıya gelmişlerdir. Olayların büyümesi üzerine Maarif Vekâleti inceleme başlatmış ve öğrenciler bu sefer de tahkikata tepki göstermişlerdir.⁴⁰

1958 yılının başından itibaren Türkiye'de gündemi en çok meşgul eden konu olan Kıbrıs meselesinin gölgesi altında, Milli Müdafaa Vekâleti, Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu'nun ihbarı sonucunda biri emekli üç albay, bir yarbay, dört binbaşı ve bir yüzbaşı olmak üzere 9 subayın tutuklandığını kamuoyuna duyurmuştur. Bu olaydan kısa bir süre sonra darbe hazırlığında olan bazı subayların İsmet İnönü'den destek alamayınca darbe liderliğini teklif ettikleri Milli Müdafaa Vekili Şem'i Ergin 19 Ocak 1958 tarihinde görevinden istifa etmiş yerine Ethem Menderes getirilmiştir.⁴¹ Bu subaylar hakkında isyan kışkırtıcılığı ve fesat çıkartmak suçlarından açılan davanın ilk duruşması 26 Mayıs 1958 tarihinde görülmeye başlanmıştır.⁴² Tutuklanan subayların askerî bir darbe hazırlığı içinde oldukları iddia edilmişti, fakat böyle bir cuntanın varlığı kanıtlanamayınca ihbarı yapan Samet Kuşçu, iftiradan 2 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.⁴³

4 Şubat 1958 tarihinde Sanayi Vekili Samet Ağaoğlu'nun istifası⁴⁴ DP içinde şok etkisi yaratırken Başbakan Menderes, Türkiye'deki gelişmeleri 9 Şubat 1958 tarihinde Bursa DP il kongresinde değerlendirmiş ve konuşmasının ağırlığını muhalefete gönderdiği "*muhalefetin bizi tedbir almaya mecbur etmesi vatan hayrına değildir*" şeklindeki tehdit içeren mesajı oluşturmuştur.⁴⁵ Bu açıklamalardan kısa bir süre sonra 15 Şubat 1958 tarihinde CHP grubunun yapmak istediği açık toplantıya Meclis

³⁸ Milliyet, 17.04.1958.

³⁹ Milliyet, 14.05.1958.

⁴⁰ Milliyet, 14.09.1958.

⁴¹ 27 Ekim 1957 seçimlerinden önce darbe yapmaya karar veren Dünder Seyhan, Aydemir gibi subaylar İsmet İnönü'ye Avukat Ekrem Özden aracılığı ile ulaşmışlar fakat İnönü'den bekledikleri ilgiyi görememişlerdir. İrfan Neziroğlu, "*Çok Partili Siyasî Hayatında Askerî Müdahaleler (1946-1997)*", Yeni Türkiye, 98/23-24, s. 1241; Ethem Menderes'ten boşalan Nafia Vekilliği koltuğuna da Tevfik İleri atanmıştı. Milliyet, 20.01.1958.

⁴² Milliyet, 27.05.1958; Cumhuriyet, 27.05.1958.

⁴³ Milliyet, 17.01.1958; M. Serhan Yücel, *a.g.m.*, s. 843; Mehmet, Gündüz, *Demokrat Parti'ye Karşı Muhalefet ve Milli Muhalefet Cephesi (1956-1960 CHP, Hür.Parti, CMP)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s. 184, İstanbul 2007.

⁴⁴ Samet Ağaoğlu istifasından birkaç gün sonra tekrar Devlet Vekili olarak atanmıştır. Yerine de vekâleten Abdullah Aker bakmıştır. Mehmet Gündüz, *a.g.t.*, s. 191.

⁴⁵ Milliyet, 10.02.1958.

İdare Amirliğince izin verilmemiş⁴⁶ ve CHP Kadıköy İlçesi Gençlik Kurulu'nun 16 Şubat 1958 tarihinde düzenlediği “*hasbıhal*” adlı toplantı da polis tarafından engellenmiştir.⁴⁷

CHP ve DP arasında giderek tırmanan gerginlik 23 Şubat 1958 tarihli bütçe görüşmelerine yansımıştır. Bu görüşmelerde meclis içerisinde muhalefet ve iktidar milletvekilleri birbirlerine sözlü ve fiili saldırılarda bulunmuşlardır. Başbakanın, “*O Halk Partisi ki, senelerce milletin aziz dinini inkâr eder*” diyen Zeki Erataman’ı alkışlaması ile ortalık karışmış, milletvekilleri birbirlerine girmişler, çantalar havada uçuşmuş, kürsüler kırılmış, birçok milletvekilinin kası yarılmış ve kavga yarım saat sürmüştür. CHP’li Selim Soleyin mevlitlerde DP için de dua edildiğinden bahisle “*Mevlit mevtaya okunduğuna göre bunda şaşılacak bir şey olmasa gerektir*” demesini DP’liler protesto etmişler ve hâdiseler büyümüştür.⁴⁸ Ayrıca CHP Adana Milletvekili Melih Kemal Küçüktepepınar’ın mecliste gürültüye neden olduğu gerekçesi ile cezalandırılmasının istenmesi üzerine⁴⁹ 100’e yakın milletvekilinin katıldığı bir kavga çıkmış, CHP bir tebliğ yayınlayarak meclis riyaasetinin tarafsız olmadığını iddia etmiş, bu tebliğe karşılık DP grubu da yıkıcı faaliyetlere karşı tedbirler alınacağını bildirmiştir. Yine aynı gün mecliste meydana gelen bir başka olayda DP grup toplantısına giren CHP Malatya Milletvekili Tevfik Ünsalan, DP’liler tarafından tartaklanmıştır.⁵⁰ Fakat olaylar bu kadar kalmamış 24 Şubat’ta, DP’lilerin CHP’lileri din konusunda eleştirmesi ile gerginlik, mecliste üç sıranın kırılmasına neden olacak kadar tırmanmıştır. 23 ve 24 Şubat günlerinde yaşanan bu gelişmeler kamuoyunu da endişeli bir bekleyişe sürüklemiştir.⁵¹ Nitekim Milliyet Yazarı Faruk Demirtaş, köşesinde tüm duygulara tercüman olan şu başlıkla okuyucularına seslenmiştir: “*Nereye Gidiyoruz*”.⁵²

Tartışmalar ve gerginliklerin yanında uzlaşma yönünde atılan adımlar ve iyi niyetli çabalar da olmuştur. 16 Mart 1958 tarihinde toplanan CHP Anadolu Hisarı ocak kongresini DP’lilerin ellerinde bir buket çiçekle ziyaretleri CHP’liler arasında memnuniyet yaratmış ve DP’lilerin bu gibi girişimleri, iktidarın partiler arasındaki çekişmelere son vermek için bahar havası estirmek istediği şeklinde yorumlanmıştır.⁵³ Ayrıca yayınladığı bir tebliğ nedeniyle 5 Temmuz 1957 tarihinde kapatılan İstanbul Gaze-

⁴⁶ Milliyet, 16.02.1958.

⁴⁷ Milliyet, 17.02.1958.

⁴⁸ Cumhuriyet, 25.02.1958; Mehmet Gündüz, *a.g.t.*, s. 196.

⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem, Cilt: 2, Çelse: 1, İnikat: 44, 23.02.1958.

⁵⁰ Milliyet, 24.02.1958; Cumhuriyet, 24.02.1958.

⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem, Cilt: 2, İçtima: 1, İnikat: 45, 24.02.1958.

⁵² Milliyet, 25.02.1958.

⁵³ Milliyet, 17.03.1958.

teciler Sendikası, 18 Mart 1958'de tekrar açılmış ve bu haber özellikle basın camiasında büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır.⁵⁴ Yine Başbakan Menderes ve İstanbul Üniversitesi profesörleri arasında karşılıklı verilen ziyafetlerle, Nail Kubalı hadisesi nedeniyle gerginleşen hükümet-üniversite ilişkilerinde uzlaşma zemini aranması demokrasi adına olumlu adımlar olarak değerlendirilmiştir.⁵⁵

Fakat iktidarın uzlaşma arayışları ile başlayan siyasette bahar havası kısa sürmüştür. Ulus, Yenigün, Akis, Ankara Telgraf gazetelerinin bir süreliğine kapatılmaları ve başta Ulus idarecileri olmak üzere gazetecilerin tutuklanması, 20 Mayıs 1958 tarihinde Ulus gazetesi hakkında tahkikat açılması 1958 yılının Mayıs ayı başından itibaren yeni bir baskı sürecine girildiğinin işaretleri olmuştur.⁵⁶ Ayrıca CHP'nin Başbakan Menderes, Adalet Bakanı ve irtica hakkında üst üste verdiği gensorular 1958 yılının Nisan ayında uzlaşma çabalarını sekteye uğratmıştır.⁵⁷ Üstelik 28 Mayıs günü tutuklanan gazetecilerin affını sağlayacak “*basın için af*” teklifi TBMM’de DP’lilerin oyu ile reddedilmiştir.⁵⁸ Fakat sadece DP aleyhtarı gazete ve gazeteciler değil, 30 Mayıs 1958 tarihinde Dünya gazetesinin açtığı dava sonucu toplu basın mahkemesi tarafından DP’nin yayın organı Zafer gazetesi de cezalandırılmıştır.⁵⁹

5 Haziran 1958 tarihli DP grup toplantısında yaptığı konuşmada Isparta Milletvekili Sait Bilgiç, ülkenin geldiği noktada hükümetin ve Başbakan Menderes’in zor durumda olduğunu söylemiştir. Bu durum siyasî gelişmelerden ve hükümetin tavrından DP içerisinde de rahatsız olanların bulunduğunu göstermektedir. Adnan Menderes ise grubunda yaptığı konuşmalarda bir taraftan eleştirilere cevap verirken diğer taraftan “*muhalefetle mücadelenin % 100 başladığı bir devirdeyiz*” sözleri ile geri adım atmayacağını işaretlerini vermiştir.⁶⁰

1958 yılının Temmuz ayının başından itibaren Kıbrıs meselesi, Bağdat Paketi’nin İstanbul’da toplanması gibi konular gündemi meşgul ederken, muhalefet meclis dışındaki faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. İsmet İnönü Kadıköy CHP ilçe kongresinde yaptığı konuşma, Hürriyet Partisi ise yayınladığı tebliğ ile DP hükümetinin ekonomi başta olmak üzere iç

⁵⁴ Milliyet, 19.03.1958.

⁵⁵ Milliyet, 22.03.1958.

⁵⁶ Milliyet, 10.05.1958; Cumhuriyet, 10.05.1958; Milliyet, 21.05.1958.

⁵⁷ Milliyet, 23.05.1958.

⁵⁸ Milliyet, 29.05.1958; 1958 yılının Şubat ayı başında DP İstanbul Milletvekili Mithat Perin tarafından TBMM’ye “genel af” ile ilgili bir kanun teklifi verilmiş ve bu teklif CHP’nin desteğine rağmen DP’lilerin aleyhte oyları ile kabul edilmemişti. Mehmet Gündüz, *a.g.t.*, s. 192.

⁵⁹ Gazetenin sahibi Mümtaz Faik Fenik para cezası ve Yazı İşleri Müdürü Fatih Fuat 14 ay hapse ve para cezası ödemeye mahkûm edilmişlerdi. Milliyet, 31.05.1958.

⁶⁰ *Demokrat Parti Meclis Grubu Tutanakları*, Numara: 225, 05.06.1958.

ve dış politikalarını sert bir dille eleştirmişlerdir.⁶¹ İsmet İnönü “*gelsinler cevap versinler*” sözleri ile özellikle dış yardımlara dikkat çekmişti. Bu eleştirilere DP adına Basın Yayın ve Turizm Vekili Sıtkı Yırcalı “*Bu millet İnönü’den yaptığı hatalı ve zararlı işlerden daha ziyade yapmadığı işler için davacı olacaktır*” sözleri ile cevap vermiştir.⁶² Ayrıca Maliye Vekili Hasan Polatkan İnönü’nün açıklamalarını “*bir kurt masalına*” benzetmiş, Emin Kalafat ise İnönü’yü memleket aleyhinde hareket eden “*haris politikacı*” olmakla suçlamıştır.⁶³

Karşılıklı atışmalarla sertleşen siyasî ortam, bu sefer CHP grubunun 13 Temmuz 1958 tarihinde yayınladığı ve içeriğinde yeni şiddet tedbirlerini DP grubunun önlediğinin belirtildiği bir tebliğle yumuşatılmaya çalışılmıştır. Nitekim CHP meclis üyelerinden Cemil Sait Barlas da tebliği, iktidarla uzlaşmak için atılmış bir adım olarak değerlendirmişti.⁶⁴ CHP’nin uzlaşma girişimi, Nafia Vekili Tevfik İleri’nin 19 Temmuz’da İskilip CHP ilçe merkezini ziyareti ile DP tarafından da olumlu bir cevap bulmuştu. İleri burada yaptığı konuşmada dünyada yaşanan gelişmeler karşısında “*gönül ve elbirligi*” yapılması gerektiğini söylemiştir.⁶⁵ Fakat 14 Temmuz 1958 tarihinde Irak’ta bir devrim olması⁶⁶ Türkiye’deki iktidar-muhalefet ilişkisini yeni bir boyuta taşımıştır. Irak olayları ile ihtilal söylemleri Türkiye’de de sıkça kullanılmaya başlanmış ve bir tür “bloklaşma” veya “cepheleşme” diye adlandırılabilir bir siyasal ortamın yerleşmesine zemin hazırlamıştır. CHP ve muhalif basın tarafından Irak’taki darbeden cesaret alınarak Menderes’in diktatörlüğe yöneldiği ve Irak başbakanı gibi devrilmesi gerektiği şeklinde propagandalar yapılmaya başlanmıştır. Özellikle İsmet İnönü’nün yurt genelinde başlattığı hükümetin Irak olayları karşısında tutumu, ekonomik sıkıntıları ağır bir şekilde eleştirdiği ve halkı “*Millî Birliğe*” çağırdığı⁶⁷ propaganda faaliyetleri DP iktidarının sınırlarını germiş ve muhalefeti tavsiye etmek için harekete geçmesine zemin hazırlamıştır.⁶⁸

Nitekim muhalefeti tasfiye etme girişimleri, 8 Ağustos’ta toplanan DP grubunun çalışmaları ile başlatılmıştır. DP grubunun, 9 Ağustos 1958 tarihinde yaptığı toplantının konusu basın ve muhalefete karşı

⁶¹ Milliyet, 07.07.1958; Cumhuriyet, 07.07.1958.

⁶² Milliyet, 08.07.1958.

⁶³ Milliyet, 10.07.1958.

⁶⁴ Milliyet, 14.07.1958; Cumhuriyet, 14.07.1958.

⁶⁵ Milliyet, 20.07.1958.

⁶⁶ Cumhuriyet, 15.07.1958.

⁶⁷ Cumhuriyet, 21.07.1958.

⁶⁸ Irak Kralı Faysal ve Başbakanı Nuri Sait, Bağdat Paktı toplantısı için Türkiye’ye hareket edecekleri gün çıkan ayaklanma sonucunda öldürülmüşlerdi. Böylece Irak’ta darbe olmuş ve krallık rejimi yıkılarak Cumhuriyet kurulmuştu. Adem Çaylak, *Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi*, Atatürk Araştırma Merkezi, s. 339, Ankara 2010.

hükümetin alması gereken önlemlerdi. Ulus gazetesinde 1958 yılının Haziran ve Temmuz aylarında başta Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun olmak üzere DP aleyhindeki yazılar gündeme getirilmiş ve aynı gazetenin 2 Temmuz 1958 tarihli yayınında yer alan CHP'nin milletvekili Bülent Ecevit'in "... işler böyle gitmez... Halkın isteğine karşı gelerek diktatörlük kapılarını zorlamalarında hiçbir fayda yoktur..." gibi ifadelerinin bulunduğu yazısı, DP grubunda milletvekillerine okunmuştur. Ayrıca CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün basına verdiği "... hür ve eşit vatandaş olmadıktan sonra memleket müdafaası saati çaldığı zaman beraberce çalışmak mümkün değildir..." şeklindeki demeci ve Hürriyet Partisi'nin yayın organı olan Yenigün'de yayınlanan "... Anayasanın müdafaasını bütün vatandaşların vazifesi sayıyoruz" şeklindeki ifadeler tahrik olarak değerlendirilmiştir.⁶⁹

DP grubu CHP'yi hedef alan bir tebliğ yayınlarak çalışmalarını 11 Ağustos günü tamamlamıştır. CHP'ye "Son İhtar" olarak adlandırılan tebliğde "DP grubunun meclisin kuvvet, kudret, haysiyet ve vakarına karşı yapılacak her türlü taarruzları icabında en müessir tedbirlere başvuruyla defetmek azim ve kararında olduğu" açıklanmıştır.⁷⁰ Bu tebliğ ile CHP baskı altına alınmış ve muhalefete gözdağı verilmiştir.⁷¹ İsmet İnönü ise DP'nin tebliğini, endişe edecek bir durumun olmadığı ve Türkiye'de demokrasi azminin kaybolmayacağı şeklinde değerlendirmiştir. 16 Ağustos'ta CHP grubu yayınladığı karşı tebliğde "CHP'nin hiçbir tehditte, hiçbir tertiple yolundan döndürülemeyeceği" vurgulandıktan sonra DP'nin tebliğinin, "üzerinde dikkatle ve ibretle durulması gereken bir vesika" olduğu belirtilmiştir.⁷² Osman Bölükbaşı ise Irak meselesini DP'nin bahane ettiğini ve baskılarla birlikte tehlikeli bir yola girdiğini söyleyerek, Türkiye'de muhalefetin bittiği yerde iktidarın da biteceği uyarısında bulunmuştur.⁷³

Muhalefete baskıların uygulandığı bir dönemde DP içerisinde de bazı dikkat çekici gelişmeler yaşanmıştır. 1958 yılının Eylül ayında önce Sani Vekili Sıtkı Yırcalı'nın daha sonra Devlet Vekili Emin Kalafat ve Samet Ağaoğlu'nun istifa haberleri parti içinde sarsıntı yaratmıştır. İstifa eden vekiller olağanüstü bir durum olmadığını ve görülen lüzum üzerine istifa kararı aldıklarını açıklasalar da olayın yankısı bir süre kamuoyunu meşgul etti.⁷⁴ Yine parti içindeki hoşnutsuzluk 1958 yılının Kasım ayı

⁶⁹ Demokrat Parti Meclis Grubu Tutanakları, Numara: 234, 09.08.1958; Milliyet, 09.08.1958.

⁷⁰ Milliyet, 12.08.1958; Cumhuriyet, 12.08.1958.

⁷¹ Sedef Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 4, s. 133, 2009.

⁷² Milliyet, 13.08.1958; Milliyet, 14.08.1958; Milliyet, 17.08.1958.

⁷³ Cumhuriyet, 11.08.1958.

⁷⁴ İstifaların ardından 4 Eylül'de kabineye seçilen yeni isimler belirlenmiş, buna göre Devlet vekilliklerinden birisine Ticaret Vekili Abdullah Aker, diğerine Bursa Milletvekili Haluk Şaman, Ticaret Vekilliğine ise Çalışma Vekili Hayrettin Erkmen tayin edilmişlerdir. Aynı za-

sonlarında Zonguldak milletvekillerinden Mustafa Saraç, Avni Yurdabayrak ve Necati Diken'in DP'den istifa etmelerine neden oldu. Böylece 1958 yılının Kasım ayı sonunda mecliste DP'nin sandalye sayısı 413'e kadar gerilemiştir.⁷⁵

DP içerisinde çalkantılı bir dönem yaşanırken Başbakan Adnan Menderes, Basın-Yayın Vekili Somuncuoğlu ile DP il kongresine katılmak üzere Balıkesir seyahatine çıkmıştır. 6 Eylül 1958 tarihinde Balıkesir DP il kongresinde yaptığı konuşmada yine hedefine yerleştirdiği CHP'yi ihtilal havası yaratmakla suçlayan Başbakan Menderes, "*Biz onların haddini bildireceğiz*" diyerek CHP'nin hücumlarına karşı sessiz kalma döneminin bittiğini söylemiştir.⁷⁶ Fakat Menderes'in açıklamalarına sadece CHP'den değil Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi'nden de sert tepkiler gelmişti. Menderes'e "*Türkiye'de iftira ve tehditten yılacak siyaset adamı yoktur*" sözleri ile cevap veren İnönü, başbakanın sinirlerinin yıprandığını ve çok yorgun düştüğünü de ekleyerek Menderes'e karşı siyasi mücadelenin yanında psikolojik bir mücadele de başlatmıştı. Başbakan Akhisar'da "*Memleketi kardeş kavgasına sürüklememek azmindeyiz*" diye halka seslenirken, HP ve CMP yayınladıkları tebliğlerde "*muhalefetin ihtilal peşinde olmadığı ve muhalefeti tehditle çalışamaz hale getirme gayretlerinin hüsrana uğrayacağı*" şeklindeki ifadelerle Menderes'i eleştirmişlerdir.⁷⁷

Menderes'e ve DP'ye ortak tavır alan muhalefete karşı alınacak önlemler DP grubu tarafından 7 Eylül 1958 tarihinde kamuoyuna duyurulmuştur. İktidara göre muhalefetin meclisin nüfusunu ve maneviyatını kırmak, teşri devreyi zorlamalarla sakatlamaya çalışmak, meclis içi ve dışı manevralarla demokratik idareyi felce uğratmak, çoğunluğun üzerine azınlığın tahakkümünü kurmaya çalışmak gibi amaçları vardı. İşte tüm bu tehlikelere karşı hükümetin alacağı önlemler iç tüzüğü tekrar değiştirmek, teşri masuniyeti daraltmak ve partilerin teşkilat durumlarını gözden geçirmek olacaktı.⁷⁸

8 Eylül 1958 tarihinde Bursa çarşısının temel atma töreninde konuşan Menderes'in gündeminde yine "*ihtilal tahrikçiliği*" ile suçladığı İsmet İnönü vardı.⁷⁹ İsmet İnönü ise Menderes'i "*tehdit yoluna sapmak yanlış*

manda Hasan Polatkan'ın Sanayi ve Hadi Şaman'ın da Çalışma Vekâletlerine vekâleten bakmalarına karar verilmiştir. Milliyet, 03.09.1958; Başbakan Menderes yaptığı açıklamada Samet Ağaoğlu'nun istifa kararını yalanlamıştır. Milliyet, 05.09.1958.

⁷⁵ Milliyet, 27.11.1958; Cumhuriyet, 27.11.1958.

⁷⁶ Menderes burada ilk defa ihtilalden söz etmiştir. Milliyet, 07.09.1958; Cumhuriyet, 07.09.1958.

⁷⁷ Milliyet, 08.09.1958; Cumhuriyet, 08.09.1958.

⁷⁸ Milliyet, 08.09.1958.

⁷⁹ Milliyet, 09.09.1958; Cumhuriyet, 09.09.1958.

tır” sözleri ile uyarırken, Kasım Gülek iktidarın vehim içinde olduğunu söylüyordu.⁸⁰ Başbakan 20 Eylül’de İzmir’de yaptığı konuşmada CMP ve HP’ye açık kapı bırakırken “*siyaset muhtekiri*” diye nitelendirdiği CHP idarecilerine yine sert mesajlar göndermişti.⁸¹ Menderes’in CHP’yi hedef alan sözlerine İsmet İnönü kayıtsız kalmamış ve 24 Eylül 1958 tarihinde 8 yıllık DP iktidarı sürecinin en sert konuşmasını yapmıştır. İnönü’nün mesajı kısa fakat oldukça manidardır: “*işin sonu iyi olacak, doğru yoldan ayrılanları kimse kurtaramaz.*”⁸²

Fakat tüm uyarılara rağmen geri adım atmayan Menderes’in 23 Eylül 1958 tarihinde Aydın DP İl Kongresi’nde yaptığı konuşma, muhalefetin eleştirilerine karşı daha ciddi önlemler alınacağını habercisi olmuştur. Menderes, İnönü’ye cevaben amaçlarının demokrasiyi yıkmak değil, dış tehditlerin olduğu bir dönemde kardeş kavgasını önleyerek fitneyi yok etmek olduğunu söylemiş⁸³ ve muhalefetin yıkıcı diye nitelendirdiği faaliyetlerine karşı il teşkilatlarının harekete geçmesini istemiştir. 7 Ekim 1958 tarihinde tüm DP il teşkilatlarına gönderdiği tamimde partiler arası mücadelenin gittikçe soysuzlaştığını ve bunun sebebinin de ihtiraslı muhalif politikacıların ne pahasına olursa olsun iktidarı ele geçirme istekleri olduğunu söylüyordu. Özellikle CHP’nin bu yıkıcılıkta oynadığı rolü hatırlatan Menderes, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi’ne mensup olanların tekrar DP’ye kazandırılmasını istemiştir.⁸⁴ 12 Ekim 1958 tarihinde de Manisa konuşmasında vatandaşları milli birliğe davet ederek, bir “Vatan Cephesi” oluşturulmasını gündeme getirmiştir.⁸⁵

Menderes, Manisa konuşmasında, nifak cephesine karşı vatan cephesinin kurulması gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

“Muhalefetteki arkadaşlarımızın vatanperverliğine bugün bir defa daha huzurunuzda müracaat ederek rica ediyorum. Kin ve ihtirası desteklemekte devam etmesinler. Vatana hizmetin hangi istikamette bulunduğunu düşünerek muhalefetin kötü gidişine paydos desinler. Anarşiye ve nifaka paydos dedikten sonradır ki, hakiki demokrasi-nin ve hürriyetin güneşi bütün parlaklığı ile ortaya çıkacak ve tealisine giden yolu daha da aydınlatacaktır... Politika ve ihtirastan varisle vatandaşların, karşımızda kurulmuş olan kin ve husumet cephesine karşı vatanperverane gayretlerini birleştirip... Bir vatan cephesi ku-

⁸⁰ Cumhuriyet, 10.09.1958; Cumhuriyet, 11.09.1958.

⁸¹ Milliyet, 21.09.1958.

⁸² Milliyet, 25.09.1958.

⁸³ Zafer, Sayı: 3264, 24 Eylül 1958.

⁸⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030,01/ 45.270.3.

⁸⁵ BCA, Yassıada Tutanakları “Vatan Cephesi”, 010. 09/212. 656.1, 10.05.1961; Milliyet, 13.10.1958.

rulması zarureti görülmüştür... Aziz vatandaşlarım Vatan Cephesinde birleşerek eserlerimizi hep birlikte muhafaza edeceğiz...”⁸⁶

14 Ekim’de Menderes, Antalya’dan yine İnönü’yü hedef alarak “*böyle muhalefet olmaz*” sözlerine, İnönü de Yeşilköy’den “*isabetsiz politika devam ediyor*” sözleri ile karşılık vermiştir.⁸⁷ 15 Ekim günü Menderes Burdur’da “*ben İnönü’ye değil mecliste Türk Milletine hesap veririm*” derken, anarşiye son verene kadar radyodan yararlanacaklarını açıklamıştır.⁸⁸ Başbakan Menderes 25 Ekim’de Kemer Barajı’nın açılış töreninde her türlü kötülüğün sorumlusu olarak yine İnönü’yü hedef göstermeye devam etmiştir.⁸⁹

Menderes ve İnönü arasındaki gerginlik, siyasi rekabet boyutlarını aşmaya başlamış, 15 Ekim günü Sivas ve 17 Ekim günü Tokat Zile’de İsmet İnönü’yü karşılamaya gelen vatandaşlar ile polis arasında çatışmalar meydana gelmiştir. Özellikle Tokat Zile’de İnönü’yü karşılamaya gelen halka önce dağılmaları için uyarı yapılmış dağılmayınca da polis ve jandarma, cop ve gaz bombası kullanarak, havaya ateş açmıştır. Çıkan olaylar sonucunda CHP milletvekilleri Turgut Göle ile Faruk Ayanoglu hafif yaralanmış ve sorguya çekilen 45 CHP’liden 6’sı tutuklanmıştır.⁹⁰ Ayrıca İnönü’yü karşılamaya gelen vatandaşlardan birisi aldığı dipçik darbesi sonucu hayatını kaybetmiş, bir kişinin ayağı kırılmıştır. İsmet İnönü, bu olaylardan idareyi sorumlu tutarken, Tokat Valisi Fazıl Kahoğlu ise durumu CHP’nin bir tertibi olarak değerlendirmiştir.⁹¹ CHP Zile olaylarını meclise aksettirmeye hazırlanırken Menderes, İnönü’yü yine tahrikçilikle suçlamış ve memurun görevini yaptığını söylemiştir.⁹² Zile olayları sıcaklığını korurken Başbakan Menderes 19 Ekim 1958 tarihli Afyon konuşmasının önemli bir kısmını muhalefete ayırmıştı. Menderes, İsmet İnönü’ye hitaben “*Onlar hala iktidar hırsı içindedir*” ifadelerini kullanmış ve İnönü’nün demokrasiyi hazmedemediğini iddia etmiştir. Ardından da “*onların bu gidişini olurluna bırakamayız*” sözleri ile muhalefeti tekrar uyarmıştır.⁹³ Menderes, 19 Ekim 1958 tarihli Afyon konuşmasında da “*Türk Milleti tahrik yapan politikacıları mutlaka durdurmak iktidarındadır*” diye demeç vermiştir.

⁸⁶ Zafer, Sayı: 3283, 13 Ekim 1958; Cumhuriyet, 13.10.1958.

⁸⁷ Milliyet, 15.10.1958.

⁸⁸ Milliyet, 16.10.1958.

⁸⁹ Milliyet, 26.09.1958.

⁹⁰ Cumhuriyet, 18.10.1958. Fakat 18 Ekim günü tutuklanan 6 kişi serbest bırakılmıştır. Cumhuriyet, 19.10.1958.

⁹¹ Milliyet, 18.10.1958; Cumhuriyet, 18.10.1958.

⁹² Milliyet, 19.10.1958.

⁹³ Zafer, Sayı: 3295, 25 Ekim 1958; Milliyet, 20.10.1958; Cumhuriyet, 20.10.1958.

Bu dönemde yurdun dört köşesinden binlerce vatandaşın başbakana çektikleri telgraflarla Demokrat Parti'ye kayıtları devam etmekteydi.⁹⁴ Menderes 24 Ekim günü Eskişehir'de vatandaşlara hitap ederken de gündeminde yine muhalefet ve Vatan Cephesi vardı. Menderes, Eskişehir konuşmasında “*Her şeyden önce vatan, her şey vatan için!*” düsturu ile Vatan Cephesini kurduklarını ve muhaliflerin karşısına çıktıklarını söylüyordu.⁹⁵ DP içinde Vatan Cephesinin ilk toplantısı ise 6 Ocak 1959 tarihinde İstanbul il teşkilatında yapılmıştır.⁹⁶

Muhalefete karşı, çıkartılacak kanun ve tüzüklerle uygulanacak yaptırımlar ise 1958 yılının Ekim ayı sonlarında gündeme gelmeye başlamıştır. Buna göre meclis dışındaki siyasî faaliyetler kısıtlanması, gösteri yürüyüşlerinin cezalarının arttırılması ve idare amirlerinin yetkilerinin genişletilmesi öncelikli düşünülen önlemlerdi.⁹⁷ Bu süreçte Ulus gazetesi tekrar bir ay süreliğine kapatılmış ve gazetenin Yazı İşleri Müdürü Ülkü Arman bir yıl hapse mahkûm edilmiştir.⁹⁸ Ulus gazetesi 25 Nisan 1959 tarihinde de Ankara Toplu Basın Mahkemesi tarafından bir ay süreyle kapatılmıştır.⁹⁹

Muhalefet ise iktidar baskısına karşı ortak harekete geçmiş ve CHP, Hürriyet Partisi'nin “*güç birliği*” teklifine 7 Kasım 1958 tarihinde olumlu yanıt vermiştir.¹⁰⁰ Nitekim İsmet İnönü 18 Kasım 1958 tarihinde düzenlediği basın toplantısında iktidara karşı HP ve CHP arasında oluşturulan “*güç birliği*” anlaşmasının içeriğini açıklamıştır.¹⁰¹ 24 Kasım 1958 tarihinde de Hürriyet Partisi kendisini feshederek CHP ve HP birleşmiş, böylece “*güç birliği*” gerçekleşmiştir.¹⁰² 28 Kasım 1958 tarihinde de İsmet İnönü başkanlığındaki 12 milletvekilinden oluşan “Güç Birliği Heyeti”, 1339 kilometrelik yurt gezisine çıkmıştır.¹⁰³ Güç Birliği Heyeti 29 Kasım günü Burdur'a gitmiş ve İnönü'nün şehre girişi esnasında polis ve jandarmanın İnönü'nün etrafında toplanan halkı dağıtmak için cop kullan-

⁹⁴ Zafer, Sayı: 3290, 20 Ekim 1958.

⁹⁵ Zafer, Sayı: 3295, 25 Ekim 1958.

⁹⁶ Milliyet, 06.01.1959.

⁹⁷ Milliyet, 28.10.1958.

⁹⁸ Milliyet, 04.11.1958.

⁹⁹ Gazete, Tevfik İleri'nin açtığı dava sonucunda kapatılmıştır. Milliyet, 26.04.1958.

¹⁰⁰ Milliyet, 09.11.1958; Cumhuriyet, 08.11.1958.

¹⁰¹ Güç Birliği anlaşmasının yedi maddeden oluşan içeriği şu şekildedir: TBMM'nin icra üzerindeki murakabesi fiili ve müessir hale getirilmeli, bağımsız mahkeme ve teminatlı hâkim konusu geciktirilmemeli, basın, söz hürriyeti kısaca hürriyetler genişletilmeli ispat hakkı ve mal beyanının kabulü, dürüst seçim sistemi getirilmeli, anayasanın bu çerçevelere göre değiştirilmesi ve bir anayasa mahkemesinin kurulması ve anti demokratik kanunların yürürlükten kaldırılması. Zafer, Sayı: 3320, 19 Kasım 1958; Milliyet, 19.11.1958.

¹⁰² Milliyet, 25.11.1958; Cumhuriyet, 25.11.1958.

¹⁰³ Milliyet, 28.11.1958.

ması, bazı milletvekillerinin tartaklanması ve üç kişinin tutuklanması üzerine durum, bir telgrafla Dâhiliye Vekili'ne bildirilmiştir.¹⁰⁴ Olaylar sokakta bitmemiş Burdur'daki CHP kongresinde de İnönü'nün salona yoğun tezahüratlarla girmesi üzerine ayağa kalkan hükümet komiseri, kongreyi dağıttığını açıklamıştır. Delegelerin bu karara şiddetle karşı çıkması üzerine komiser, hoparlörlerin kapatılması şartıyla kongrenin devam etmesine izin vermiştir.¹⁰⁵

30 Kasım günü Antalya'da yaptığı konuşmada ülkede yaşanan siyasi gerginliği değerlendiren İnönü, şiddet yoluna gitmek istidadının arttığını ve huzur istediklerini söyleyerek iktidarı basiretli olmaya davet etmiştir.¹⁰⁶ 6 Aralık'ta İskenderun ve Antakya'da konuşan ana muhalefet lideri, iktidarı "... İç politikada en büyük şiddet projesi vatandaş için huzur ve emniyet bırakmayacak surette ortaya konmuştur... Şiddet projesi yürümez... En kötü Orta-Doğu idaresine doğru gidiliyor..."¹⁰⁷ sözleriyle uyarılmıştır. 7 Aralık'ta da Gaziantep'e giden İnönü'nün seyahatinde de polis halkı dağıtmak için sert tedbirlere başvurmuştur. Yaşanan gerginlikler sonrasında İsmet İnönü Antep'ten "Ya doğru yola girecekler ya da İnönü'nün canını alacaklardır. Herhalde halkı karınca gibi ezmek mümkün olmayacaktır" sözleri ile halka seslenmiştir.¹⁰⁸

İsmet İnönü'nü 8 Aralık günü Urfa'dan hükümete uyarılarına devam ederken DP grubu başta basına karşı uygulanacak yeni yatırımlar olmak üzere ülkedeki son gelişmeleri görüşmek üzere olağanüstü toplantıya çağırılmıştır.¹⁰⁹ Grup toplantısında Başbakan Menderes'in muhalefete ve muhalif basına karşı sert tutumunun endişe ile izlenmesi ve zaman zaman eleştirilmesi dikkat çekicidir. Nitekim 8 Aralık 1958 tarihli DP grup toplantısında, demokrat ülkelerin kanunları ile karşılaştırıldığında hiçbir ülkede basına ve muhalefete karşı Türkiye'de olduğu gibi sert tedbirler alınmadığını dile getirenler DP milletvekilleridir. Ayrıca hükümetin fevri hareket ettiği belirtilerek, basının ve muhalefetin yeni çıkartılan kanunlarla susturulma yoluna gidilmesi grupta eleştirilmiştir. Milletvekili Kemal Özçoban, Toplantı, Yürüyüş ve Gösteri Kanununa tepki göstererek, Başbakan Menderes'in iddialarının aksine gerçekten medeni ve demokratik olan hiçbir ülkede bu tür uygulamaların olmadığını söylemiştir. Özçoban, uygulamaların ve yasakların yemek yerken görülen birkaç muhalifi bile dağıtacak kadar ileri gittiğinin altını çizmiş ve DP'nin gaye-

¹⁰⁴ Milliyet, 30.11.1958.

¹⁰⁵ Milliyet, s. 5, 30.11.1958.

¹⁰⁶ Milliyet, 01.12.1958.

¹⁰⁷ Milliyet, 07.12.1958; Cumhuriyet, 07.12.1958.

¹⁰⁸ Milliyet, 08.12.1958; Cumhuriyet, 08.12.1958.

¹⁰⁹ DP iktidarı basına uygulayacağı yaptırımlar arasında gazete kapatma yetkisini talep etmekteydi. Cumhuriyet, 09.12.1958.

lerini unutarak özellikle basına karşı baskıcı bir yola gitmesinin yanlış olduğunu söylemiştir. Isparta Milletvekili Sait Bilgiç de basın konusunda DP'nin zor durumda olduğunu ve sıradan bir vatandaşa bile basına uygulanan baskıların haklı gösterilemeyeceğini belirtmiştir.¹¹⁰

DP grubu, toplantı sonucunda iç politikada alınacak önlemleri tespit etmek için bir komisyon kurulmasına ve basın kanununda daha ağır müeyyidelerin uygulanacağı yeni bir düzenleme yapılmasına karar vermiştir.¹¹¹ Kurulan komisyon çalışmalara başlamış ve alınacak tedbirlerin esasları 11 Aralık'ta kamuoyuna duyurulmuştur. Buna göre parti kongreleri 4 yılda bir genel mebus seçimlerinin arifesinde yapılacak, parti teşkilatları istedikleri gibi toplantı düzenleyemeyecek, devlet ve hükümet başkanları dışındaki siyasilere, kabine erkânı da dâhil, tezahüratta bulunulması yasaklanacak, siyasilere tezahüratta bulunan vatandaşlar 1 ila 3 yıl arasında hapis ayrıca para cezasına çarptırılacak, gazeteciler için hapis cezaları kalkacak fakat gazete sahiplerine verilen maddi cezalar arttırılacaktı.¹¹² İnönü, bu tedbirlere karşı Eskişehir'den “*taviz veremeyeceğiz*” sözleri ile iktidara meydan okumuştur.¹¹³

Bir taraftan Türkiye'de basına karşı sansürler ve yasaklar devam ederken diğer taraftan Başbakan Menderes'in vatan cephesi oluşturulacağını açıklamasının ardından, vatandaşların Demokrat Partiye katılımları artmıştır. Özellikle DP yanlısı basın-yayın organlarında hemen her gün binlerce veya yüzlerce vatandaşın muhalefet partilerinden istifa ederek DP'ye katıldıkları yönünde haberler yer almaktaydı.¹¹⁴ DP yanlısı Zafer gazetesinin 8 Aralık 1958 tarihli yayınının başlığı “Yeniden on binlerce vatandaş DP'ye geçti, muhalefet partileri yurdun her yerinde eriyor” şeklindeydi.¹¹⁵ Aynı gazetenin 18 Aralık 1958 tarihli yayınında Vatan Cephesine 7314 vatandaşın daha katıldığı,¹¹⁶ 16 Ocak 1959 tarihli yayınında CMP Kastamonu il ve ilçe teşkilatlarının çöktüğü ve burada görev alanların çoğunun Vatan Cephesine katıldıkları¹¹⁷ ve 9 Şubat 1959 tarihli yayınında da muhalefet partilerinden istifa eden vatandaşların katılımı ile Beyoğlu Boğazkesen semtinde bir vatan cephesi ocağının açıldığı, vatan cephesine katılımlarla ilgili haberlerin sadece birkaçıdır.¹¹⁸

¹¹⁰ *Demokrat Parti Meclis Grubu Tutanakları*, Numara: 242, 08.12.1958.

¹¹¹ *Milliyet*, 10.12.1958.

¹¹² *Milliyet*, 12.12.1958.

¹¹³ *Milliyet*, 22.12.1958.

¹¹⁴ *Zafer*, Sayı: 3305, 4 Kasım 1958.

¹¹⁵ *Zafer*, Sayı: 3339, 8 Aralık 1958.

¹¹⁶ *Zafer*, Sayı: 3349, 18 Aralık 1958.

¹¹⁷ *Zafer*, Sayı:3378, 16 Ocak 1959.

¹¹⁸ *Zafer*, Sayı: 3402, 9 Şubat 1959.

DP idarecileri ve DP yanlısı basın, vatan cephesinin ülkeye hizmet etmek amacı ile oluşturulduğunu her fırsatta tekrarlamış ve demokrasi-nin bir ürünü olan bu hareketin, kapılarının tüm vatandaşlara açık bulunduğunu ve Halk Partisi'nin tahrik dolu politikalarına karşı çıkan herkesin bu cephenin bir üyesi olarak kabul edildiği ifade edilmiştir.¹¹⁹ Muhalefet ise Vatan Cephesinin kardeşi kardeşe kırdıran bir faaliyeti temsil ettiği görüşünde birleşmiştir.¹²⁰ 3 Şubat 1959 tarihinde TBMM'de Basın-Yayın bütçesi görüşülürken Devlet radyosunun Vatan Cephesi ile ilgili yayın yapması muhalefet cephesinde tepkilere neden olmuştur. Ferit Melen eleştirilerin odağındaki isim Basın-Yayın Turizm Vekili Server Somuncuoğlu hakkında tahkikat talep ederken Somuncuoğlu, Vatan cephesi yayınlarının memleket selameti ve hükümetin otoritesi için yapıldığını savunmuştur.¹²¹

1958 yılının Mayıs ayı başından itibaren Türkiye'de "irtica" kavramı önemli bir yer edinmeye başladı. CHP, irtica konusuna dikkat çekerken özellikle Nurcular arasında yapılan tutuklamalar ve Ankara Hukuk Fakültesi öğrenci yurdunda bir mescit ve içerisinde bulunan nur risaleleri, bazı kitaplar adeta 27 Mayıs Darbesi'nde DP idarecilerinin suçlanması için toplanmaya başlanan deliller oldular.¹²² İki parti arasındaki dini siyasete alet etme tartışmaları, dönemin DP Kocaeli İl Başkanı Süreyya Sofuoğlu'nun 18 Ocak 1957 tarihinde verdiği bir beyanatla alevlenmiş, CHP'liler Sofuoğlu'nun konuşmasını zabıt tutmuşlar, olay mahkemeye intikal etmiş ve DP, parti menfaatini gözeterek Süreyya Sofuoğlu'nu partiden ihraç etmiştir.¹²³

1959 yılının Mart ayında irtica tartışmaları 13 Mart tarihli Büyük Doğu mecmuasında Atatürk inkılâpları aleyhinde çıkan bir yazı üzerine gündeme daha sık gelmeye başlamıştır. Dergi hakkında tahkikat açılmış,¹²⁴ 20 Mart'ta Büyük Doğu'yu protesto eden 4 gencin ve Atatürk inkılâpları aleyhinde bulunduğu iddiasıyla Necip Fazıl Kısakürek'in ifadeleri alınmış¹²⁵ ve Necip Fazıl 26 Mart 1959 tarihinde tutuklanmıştır.¹²⁶ Bu gelişmeleri iktidar ve muhalefet farklı değerlendirmiştir. "*Korkulacak bir şey yok irtica yoktur*" diyen Dâhiliye Vekili Namık Gedik'e, İnönü "*irtica var demek için hadise çıkmasını mı beklemek lazım?*" diye sormuş-

¹¹⁹ Zafer, Sayı: 3406, 13 Şubat 1959.

¹²⁰ Milliyet, 19.01.1959.

¹²¹ Milliyet, 04.01.1959.

¹²² Milliyet, 06.05.1958.

¹²³ *Demokrat Parti Meclis Grubu Tutanakları*, 21.05.1959.

¹²⁴ Milliyet, 20.03.1959.

¹²⁵ Milliyet, 21.03.1959.

¹²⁶ Milliyet, 27.03.1959.

tur.¹²⁷ 28 Mart günü CHP yaptığı grup toplantısı sonunda konu ile ilgili bir tebliğ yayınlamıştır. Partiye isnat edilmeye çalışılan “dinsizlik” iddialarının reddedildiği tebliğde Türkiye’de dinin siyasete alet edilerek kullanıldığı ve bu durumun ülkeyi kardeş kavgasına sürüklemesinden endişe duyulduğu belirtilmiştir.¹²⁸

1959 yılı aslında DP için sıkıntılı başlamıştır. Önce DP Kocaeli Milletvekili Saadettin Yalın’ın partiden istifa haberi ve bu istifaya bağlı olarak Kocaeli’nde 12 bine yakın kişinin partiden ayrılması, ayrıca bir başka Kocaeli DP Milletvekili Cemal Tüzün’ün gazetecilerle yaptığı toplantıda radyodan muhalefet üyesi gibi şikâyet etmesi DP’yi kendi içinde de zor bir dönemin beklediğinin işaretleri olmuştur.¹²⁹

Başbakan Adnan Menderes, partisinden kopmaların Vatan Cephesine daha fazla katılımın sağlanması ile etkisizleştirmek ve bu yolla DP’nin gücünü arttırmayı planlamıştır. Nitekim 23 Ocak 1959 tarihinde Trabzon DP il teşkilatına gönderdiği bir tamimle, muhalefetin politikalarına karşı en iyi cevabın Vatan Cephesine vatandaşların katılımının artırılması ile verileceğini vurgulamıştır:

“7.10.1958 tarihli ve 2143 sayılı tamimden itibaren bize bildirilen Vatan Cephesi iltihakları Hakka çok şükür iki yüz otuz bini bulmuştur. Bunların % 95’i muhalif partilerden iltihak edenlerdir... Muhalefetin inkârcı, insafsız nifakçı ve her ne pahasına olursa olsun memleketi kargaşalığa ve kardeşkanı dökmeğe götürecek meş’un usullere dahi başvurmadan çekinmemek suretiyle devam ettirmekte olduğu politikanın Türk milletince çok iyi anlaşılmış olduğuna delalet eden bunu bir milli hadise olarak vasıflandırmakta mübalağa olmadığı kanaatindeyim...”

Menderes tamimin devamında Vatan Cephesine en yoğun katılımların Konya, Sivas, Balıkesir, Giresun, İstanbul, Kayseri, Kastamonu, Mardin, İzmir, Maraş, Gümüşhane ve Tokat gibi illerden olduğunu belirtmiştir.¹³⁰

Öte yandan DP’nin Vatan Cephesi ocaklarına, muhalefet Güç Birliği ocakları ile karşılık vermiştir. Ayrıca CKMP de 8 Mart 1959 günü “Gençlik Fikir Ocağı” açarak bu rekabette yerini almıştır.¹³¹ CHP, DP’ye karşı “Bahar Taarruzu” hareketi başlatmış ve ilk olaylar Malkara ve İpsala’da meydana gelmiştir. Malkara’da yapılmak istenen CHP toplantısı Kaymakam, İpsala’daki ise savcı tarafından engellenmiştir. Bu arada Kırcaali’de

¹²⁷ Milliyet, 05.1959, 22.03.1959.

¹²⁸ Milliyet, 29.03.1959.

¹²⁹ Milliyet, 03.01.1959.

¹³⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.01 / 45.270.3, 23.01.1959.

¹³¹ Milliyet, 09.03.1959.

DP'den istifa edenler tarafından bir "Güç Birliği" ocağı açılmıştır.¹³² CHP-DP arasındaki ocak açma rekabeti çatışmaları da beraberinde getirmiş ve 19 Nisan günü CHP'nin Kasımpaşa'da yaptığı toplantı polisin müdahalesi ile dağıtılmıştır.¹³³

Bu ortamda DP öncelikle vatandaşlar arasındaki hoşnutsuzluğu gidermek için 1959 yılının Ocak ayında memura % 100, emekliye de % 135 oranlarında zam yaparak en azından bu kesimlerin desteğini sağlamaya çalışmıştır.¹³⁴ 19 Şubat 1959 tarihinde imzalanan Kıbrıs Cumhuriyeti'ni meydana getiren anlaşma ise DP'yi dış politikada oldukça rahatlatmıştır. Ayrıca Menderes'in geçirdiği uçak kazası bir süreliğine muhalefetin şahsına karşı olan hücumlarını durdurmuştur.¹³⁵ Nitekim 28 Şubat 1959'da İsmet İnönü'nün Menderes'i karşılayarak "geçmiş olsun" dileklerini iletmesi ve iki liderin kucaklaşması Türkiye'de siyasetin hasret kaldığı ve DP iktidarının sonuna kadar bir daha göremeyeceği bir fotoğraf olarak kalmıştır.¹³⁶

2. 30 Nisan 1959 ve 7 Nisan 1960 Tarihleri Arasında İktidar - Muhalefet İlişkileri

CHP lideri İsmet İnönü, iktidarın Vatan Cephesine, Ege gezisinde "Büyük Taarruz" hareketi ile karşılık vermişti. İsmet İnönü'nün Ege gezisinde 30 Nisan 1959 tarihinde Uşak'ta başlayan olayların 1 Mayıs günü başta İsmet İnönü olmak üzere CHP'lilere karşı saldırıya dönüşmesi ile Türkiye'de siyasetin gerginlik kavramının çok ötesinde kaosa doğru sürüklendiği bir dönem başladı.

İnönü'yü Ege gezisine uğurlamaya gelen halk, polis tarafından dağıtıldı.¹³⁷ 30 Nisan 1959 tarihinde de İsmet İnönü 57 kişiden oluşan kurmay heyeti ile Uşak'a gitmiş ve 1 Mayıs günü saldırıya uğramıştı. Polis, İnönü'yü karşılamaya gelen vatandaşları dağıtmak için göz yaşartıcı bomba kullanmış, Ege'de tüm siyasi faaliyetler durdurulmuş ve ilk anda tespit edilemeyen bir sebepten İnönü'nün kaldığı evde yangın çıkmıştır. Bu ortamda İsmet İnönü'nün Uşak'tan hükümete gönderdiği mesaj, son uyarılardan birisi olma özelliğini taşıyordu: "*İktidar değişmeli, bu onlar için de faydalı olacak.*"¹³⁸ Fakat Uşak'ta yaşanan olaylar bu kadarla kalmadı. İnönü trene binerken bir DP'linin attığı taşla başından hafif bir şekilde yaralanmış, İnönü'yü takip eden 6 gazeteci ve 4 CHP milletvekili

¹³² Milliyet, 19.04.1959.

¹³³ Milliyet, 20.04.1959.

¹³⁴ Milliyet, 23.01.1958.

¹³⁵ Milliyet, 20.02.1958.

¹³⁶ Milliyet, 01.03.1959.

¹³⁷ Milliyet, 30.04.1959.

¹³⁸ Milliyet, 01.05.1959; Cumhuriyet, 01.05.1959.

saldırıya uğramıştı.¹³⁹ 1960 darbesine gidiş sürecinde bir bakıma dönüm noktası olarak değerlendirilebilecek bu olayı, DP yanlıları CHP'nin Büyük Taarruz ekibinin bozgunu olarak değerlendirmişti.¹⁴⁰ Hükümet adına İçişleri Bakanı Namık Gedik'ten gelen "*Tertipçilerin Büyük Ege Taarruzunu düşünüp tatbik mevkiine koyanların ta kendileri olduğuna şüphe yoktur... Türk milleti ile onun meşru iktidarını sokaklarda sonra da kendi hariminde tedhişi hedef tutan tertipli hareketleri kökünden sökmek hükümetin acil vazifesidir.*"¹⁴¹ şeklindeki açıklama da CHP'yi hedef almıştı.

Türkiye'deki siyasî gelişmeler açısından bir dönüm noktası olan Uşak olayları ile ilgili DP'li 12 sanığın yargılandığı ilk mahkeme 21 Ocak 1960 günü yapıldı. Mahkemede birisi Başkomiser Şükrü Berk, diğeri Avukat Yılmaz Ataksoy olmak üzere iki şahit DP aleyhinde konuşmuş ve başkomiser DP'li nümayişçileri dağıtmak isterken Ankara Emniyet Müdür Vekili tarafından uzaklaştırıldığını ve DP'lilerin sarhoş olduklarını iddia etmiştir. Uşak barosuna kayıtlı avukatlardan Yılmaz Ataksoy'un olaylarla ilgili ifadesinde ilginç ayrıntılar yer almaktaydı:

*"Burada gördüğüm arkadaşlar ikinci, üçüncü hatta beşinci planda gelirler. Hadiselerin asıl sanıkları burada değildir. 1 Mayıs günü iki bine yakın bir topluluk ellerinde dövizler olduğu halde CHP'li mebuslara karşı bir barikat kurmuşlardı... Jandarma müdahalede bulunmadı... İnönü istasyona geldiğinde yakalarında DP rozeti bulunan bu kalabalık onu yuhaladı... İnönü vagona binerken üzerine taş atılmaya başlandı... Bu sırada küfürler ediliyordu... Valinin şoförünü de kalabalık arasında gördüm..."*¹⁴²

İnönü'nün Ege gezisinde özellikle de Uşak'ta yaşananlar yöneticilerinin umursamaz tavrına karşı Demokrat Parti'ye, muhalefet, bürokrasi ve hatta üniversite çevrelerinden duyulan tepkilerin artmasına neden olmuştur. Bu olayların aynı zamanda DP içerisindeki hizipleşmeleri de arttırdığı söylenebilir. Nitekim bu gelişmelerin akabinde sadece DP Zeytinburnu ilçe teşkilatına bağlı 2 bucak ve 15 ocağın idare heyetinin istifa etmesi rastlantı değildir.¹⁴³ İnönü'nün İstanbul'a dönüş tarihi olan 4 Mayıs 1959 tarihinde olaylar devam etmiş ve DP'li bir grup taş ve sopalarla İnönü'nün aracına saldırarak arabasının camlarını kırmışlardır. Aynı gün İnönü'nün İstanbul'a gelişindeki olayların yayınlanmasına yasaklama getirilmiştir.¹⁴⁴ İsmet İnönü yaşanan olaylardan sonra iktidara "ko-

¹³⁹ Milliyet, 02.05.1959; Cumhuriyet, 02.05.1959.

¹⁴⁰ Zafer, Sayı: 3482, 2 Mayıs 1959.

¹⁴¹ Zafer, Sayı: 3484, 4 Mayıs 1959; Milliyet, 02.05.1959.

¹⁴² Milliyet, 21.01.1960; Milliyet, 22.01.1960.

¹⁴³ Milliyet, 08.05.1959.

¹⁴⁴ Milliyet, 05.05.1959; Cumhuriyet, 05.05.1959.

runmak hakkı istiyoruz” sözleri ile seslenirken¹⁴⁵ DP, 6 Mayıs 1959 tarihinde aldığı grup kararı ile Ege Büyük Taarruzu’nda yaşanan olaylardan sorumlu tuttuğu CHP’ye karşı çok daha sert tedbirlerin alınmasına karar vermiştir.¹⁴⁶

CHP ve DP arasındaki mücadele devam ederken DP Grubu Umumi Meclis Heyetinin 6 Mayıs 1959 tarihinde kamuoyuna ilan ettikleri tebliğ ile Türkiye’de siyaset yeni bir yola girmiştir. Bu tebliğde CHP’nin Ege büyük taarruzu, kanun dışı zorlamalar olarak nitelendirilerek daha önce grup kararı ile kurulan komisyonun muhalefetin faaliyetlerini engellemede yetersiz kaldığı belirtilmiştir. Böylece muhalefet ve basın hakkında yeni şiddet tedbirlerini araştırarak olan “Tedbirler Komisyonu” 7 Mayıs 1959 tarihinde çalışmalarına başlamıştır.¹⁴⁷ Öte yandan CHP de 9 Mayıs 1959 tarihinde İnönü’nün Ege gezisinde meydana gelen olaylar nedeni ile tahkikat istemiş¹⁴⁸ fakat 11 Mayıs’ta yapılan görüşmelerde takririn gündeme alınmaması üzerine CHP grubu, meclisi terk etmiştir.¹⁴⁹

Bu ortamda 15 Mayıs günü TBMM koridorlarında dördü DP’den olmak üzere 11 mebusun yaralanması ile sonuçlanan kavga,¹⁵⁰ CHP ve DP arasındaki münasebetlerin geldiği noktayı göstermesi açısından önemlidir. CHP ve DP arasındaki bu durum, kamuoyunu olduğu kadar diğer muhalefet partilerini de tedirgin etmiştir. CKMP genel kurulu, bu aşamada devreye girerek, iki parti arasında aracılık yapma kararı almıştır. CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı partisinin aldığı karar uyarınca 17 Mayıs günü Menderes ve İnönü ile görüşmüştür. Fakat Bölükbaşı’nın bu iyi niyetli çabası sürerken CHP’nin Kasımpaşa ilçe kongresinin polis ve jandarmanın gözetimi altında yapılması,¹⁵¹ 18 Mayıs günü yapılan TBMM müzakerelerinde CHP grup Başkan Vekili İsmail Rüştü Aksal’ın gündem hakkında konuşurken kürsüden indirilmesi ve iki ihtar ceza alması üzerine CHP’nin meclisi terk etmesi uzlaşma yolundaki beklentileri azaltmıştır.¹⁵² Bu ortamda CHP 22 Mayıs 1959 tarihinde aldığı grup kararıyla, 70 milletvekilinden oluşan

¹⁴⁵ Cumhuriyet, 06.05.1959.

¹⁴⁶ *Demokrat Parti Meclis Tutanakları*, 06.05.1959.

¹⁴⁷ Milliyet, 08.05.1959; Cumhuriyet, 08.05.1959.

¹⁴⁸ Milliyet, 10.05.1959.

¹⁴⁹ Milliyet, 12.05.1959.

¹⁵⁰ Müzakerelere katılmayan CHP milletvekillerinin muhtıra dağıtmaya kalkışması üzerine çıkan arbedede DP’den Asaf Saraçoğlu, Muhittin Özkefeli, Vacit Asena, S. Esen; CHP’den T. Göle, Hüsrev Yürür, H. Eroğlu, Osman Yeltekin, Aslan Bora, Kamil Tabak ve Kemal Güven yaralanmıştır. Milliyet, 16.05.1959; Cumhuriyet, 16.05.1959.

¹⁵¹ Milliyet, 18.05.1959; Cumhuriyet, 18.05.1958.

¹⁵² *TBMM Zabıt Ceridesi*, 11. Dönem, İ: 69, Cilt: 9, Celse: 1, s. 169, 18.05.1959; Milliyet, 19.05.1959.

bir grupla Türkiye’de yaşanan gelişmeleri halka anlatmak için yurt gezisine çıkmaya karar vermiştir.¹⁵³

İsmet İnönü’nün seyahatlerinde meydana gelen olaylardan sonra basına karşı yasaklar ve baskılar arttırılmıştır. Muhalif basının sözcülüğünü yapan Ulus ve Akis gibi gazetelerin sürekli kapatılma cezaları almaları adeta gelenek haline gelmiştir. 16 Mayıs günü Toplu Basın Mahkemesi, zaten bir aydır kapalı olan Ulus’u iki, Akis’i ise bir aylık sürelerle kapatma kararı vermiştir. Ayrıca Ulus gazetesi mesul müdürlerinden Ülkü Arman’a 16, Beyhan Çenkçi’ye 10 ve Akis mesul müdürü Yusuf Ziya Ademhan’a 16 ay hapis cezasına çarptırılmışlardır.¹⁵⁴ Ulus 8 Temmuz 1959 tarihinde de 2 ay kapatılma cezası almıştır.¹⁵⁵ 30 Mayıs 1959 tarihinde de Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman 10 ay, gazetenin Yazı İşleri Müdürü Selami Akpınar ve Yazarı Tunç Yalman birer yıl hapis cezasına çarptırılmışlardır.¹⁵⁶ 3 Haziran 1959 tarihinde iktidara muhalif bir başka gazete olan Demokrat İzmir gazetesi sahibi ile yazı işleri müdürüne 16’şar ay hapis cezası verilmiştir.¹⁵⁷ 29 Temmuz 1959 tarihinde kapatılma cezası alan gazetelere “Vatan” da eklenmiştir.¹⁵⁸

Maarif Vekili Celal Yardımcı 22 Mayıs 1959 tarihinde istifa etmesi ve 23 Mayıs günü DP Ankara İl Kongresi’nde seçimlerin kaybedilme ihtimalinin ağırlık merkezini oluşturması, DP içindeki huzursuzluğun ve kan kaybının bir başka yansıması olmuştur.¹⁵⁹ Ayrıca bu kongrede delegeler, “*Londra’da vuku bulan mucize Uşak’ta atılan bir taşla perişan olmakta*” sözleri ile İnönü’ye yapılan saldırıyı kınamış ve kendi idarecilerini sert bir dille eleştirmişlerdir.¹⁶⁰ DP içindeki hizipleşmeler ve tartışmalarla ilgili haberler 1959 yılının Temmuz ayından itibaren daha sık basında yer almaya başlarken, 2 Ağustos 1959 tarihinde DP Üsküdar bucak kongresi çıkan olaylar nedeni ile polis tarafından engellenmiştir.¹⁶¹ DP’de hizipleşmelerin artması üzerine partinin Genel İdare Kurulu 15 Ağustos 1959 tarihinde konu ile ilgili müfettişleri görevlendirme kararı almıştır.¹⁶²

DP’de bu gelişmeler yaşanırken, CHP içerisinde ise gittikçe daha güçlü bir tesanüt havası hâkim olmaya başlamıştır. Nitekim 20 kişilik ilk CHP kafilesi, 28 Mayıs 1959 tarihinde Niğde’de halkla buluşmuştur.¹⁶³

¹⁵³ Milliyet, 23.05.1959.

¹⁵⁴ Milliyet, 17.05.1959.

¹⁵⁵ Milliyet, 09.07.1959.

¹⁵⁶ Milliyet, 30.05.1959; Cumhuriyet, 30.07.1959.

¹⁵⁷ Milliyet, 04.06.1959.

¹⁵⁸ Milliyet, 30.07.1959.

¹⁵⁹ Milliyet, 24.05.1959; Cumhuriyet, 24.05.1959.

¹⁶⁰ Milliyet, 25.05.1959; Cumhuriyet, 25.05.1959.

¹⁶¹ Milliyet, 03.08.1959.

¹⁶² Milliyet, 16.08.1959.

¹⁶³ Milliyet, 29.05.1959; Cumhuriyet, 29.05.1959.

30 Mayıs'ta CHP'nin Küçük Kurultayı açılmış ve İnönü burada yaptığı konuşmada demokrasinin bütün müesseseleriyle yerleşeceğini söylemiş ve başta İsmet İnönü olmak üzere CHP milletvekillerinin sık sık yurt gezilerine çıkmalarına karar verilmiştir.¹⁶⁴ CHP'li milletvekilleri ayrıca 18 Mayıs 1959 tarihinden sonra ilk defa 1 Haziran 1959 tarihinde TBMM'ye girmişler ve 21 dakika müzakerelerde bulunmuşlardır. Fakat CHP'nin verdiği tahkikat evrakı meclis riyaseti tarafından yine işleme konulmamış ve CHP'liler tekrar meclisi terk etmişlerdir.¹⁶⁵ Öte yandan arabuluculuk faaliyetlerinden bir sonuç alamayan ve CHP'yi destekleme eğilimine giren CKMP, 2 Haziran günü yayınladığı tebliğde gerginliğin ortadan kalkması için üç şart öne sürmüştür: Mecliste sükûnet, tahkikat taleplerinin görüşülmesi ve tedbirlerden vazgeçilmesi.¹⁶⁶

1959 yılının Temmuz ayında CHP'nin bazı kongreleri polis tarafından engellenirken¹⁶⁷ Adnan Menderes 8 Temmuz günü tüm yurttaki DP teşkilatlarına bir tamim göndermiş ve CHP'ye karşı dikkatli olunması uyarısında bulunmuştur. CHP'nin faaliyetlerinin "Balkan Komitacılığı" olarak adlandırıldığı tamimde CHP mebuslarının kanun dışı konuşmaları için zabıt tutulması istenmiştir.¹⁶⁸ Öte yandan CHP aldığı grup kararı ile meclis toplantılarına katılmaya karar vermiş ve 17 Temmuz 1959 günü yapılan müzakerelerde CHP Milletvekili Nihat Sargınalp'e "*Yazıklar olsun size... Senin gibi reisin idare ettiği bir celsede bulunmayacağım...*" gibi sözlerle meclis umumî heyetine hakaret ettiği gerekçesiyle 12 celse meclisten çıkartılma cezası verilmiştir.¹⁶⁹ 20 Temmuz günü yapılan ve gergin geçen müzakerelerde ise, ara ve mahalli seçimlerin ertelenmesine karar verilmiştir.¹⁷⁰

DP idarecilerinin CHP'ye yönelttikleri "ihtilal tahrikçiliği" suçlaması, CHP parti grubunun 28 Eylül 1959 tarihinde yaptığı toplantıda reddedilmiştir.¹⁷¹ Öte yandan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün 1959 yılının Eylül ayından itibaren konuşmalarında sık sık seçim konusunu gündeme getirirken CHP teşkilatı da 1959 yılının Kasım ayı başında seçim ha-

¹⁶⁴ Milliyet, 31.05.1959.

¹⁶⁵ CHP Ankara Milletvekili Avni Doğan, konu ile ilgili yaptığı açıklamada 1 aydır ülkede yaşanan gerginliklerin kamuoyunun bilgisinde olduğunu ve olaylarla ilgili 7 kez tahkikat talebinde bulunmalarına rağmen hiçbirisinin kabul görmediğini bu nedenle de meclis görüşmelerine katılmadıklarını belirtmiştir. Milliyet, 02.06.1959; Cumhuriyet, 02.06.1959.

¹⁶⁶ Milliyet, 03.06.1959.

¹⁶⁷ Sadece 12 Temmuz 1959 tarihinde CHP'nin üç kongresi polis tarafından engellenmiştir. Bunlardan Göztepe kongresinde polisle tartışan 19 CHP'li hakkında soruşturma açılmıştı. Milliyet, 13.07.1959.

¹⁶⁸ Milliyet, 09.07.1959.

¹⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem, Birleşim: 82, Cilt: 9, İçtima: 2, s. 887, 17.07.1959; Milliyet, 18.07.1959; Cumhuriyet, 18.07.1959.

¹⁷⁰ Milliyet, 21.07.1959.

¹⁷¹ Milliyet, 19.09.1959.

zırlıklarına başlamıştır.¹⁷² DP içinde ise meclis başkanlığı seçimi için Refik Koraltan ve Sıtkı Yırcalı arasında rekabet vardı.¹⁷³ 31 Ekim 1959 tarihinde yaptığı toplantıda DP grubu, meclis başkanlığı için 121'e karşı 218 oyla Koraltan'dan yana tercihinin kullanmıştır.¹⁷⁴

1959 yılının Eylül ayında CHP heyetinin yurt gezileri, iktidarın da bu gezileri engelleme girişimleri devam etmiştir. Nitekim 22 Eylül günü Radyo gazetesinin muhalefete karşı tedbir alınacağını açıklamasının ardından¹⁷⁵ Çanakkale'nin Geyikli nahiyesine gitmek isteyen içlerinde İbrahim Saffet Omay ve Daniş Yurdakul'un da bulunduğu CHP heyeti, DP'liler ve inzibatlar tarafından engellenmiş¹⁷⁶ ve 23 Eylül günü de CHP ve DP'liler arasında Çanakkale-Ezine yolunda meydana gelen bu olaylarla ilgili haber yapılması yasaklanmıştır.¹⁷⁷ 24 Eylül'de İstanbul'a dönen CHP milletvekillerini takip eden basın mensupları karakola alınmış¹⁷⁸ ve iki gazeteci ile 9 CHP'li tutuklanmıştır. İstanbul Valisi Ethem Yetkiner, Galata rıhtımında meydana gelen olaylardan, gösteri yürüyüşleri kanununa aykırı olarak tezahüratlarda bulunan CHP'lileri sorumlu tutmuştur.¹⁷⁹ Galata rıhtımında meydana gelen olaylarla ilgili duruşmalara 26 Eylül günü başlanmış, tutuklanmış olan sanıklar polis tarafından dayak yediklerini iddia etmişlerdir. Rıhtım olaylarında gazetecilerin tartaklanması basın camiasında tepki yaratmış ve Ankara Gazeteciler Sendikası bir tebliğ yayınlarak gazetecilere karşı yapılan saldırıları kınamıştır.¹⁸⁰

Kınamaya rağmen basına karşı yaptırımlar, gazete kapatmalar ve gazeteci tutuklamaları artarak devam etmiştir. 16 Aralık 1959 tarihinde de Vatan gazetesi, Amerikalı Yazar Eugene Pulliam'ın makalesini yayınladığı gerekçesi ile kapatılmıştır.¹⁸¹ Türkiye'de basına yönelik baskılara Bey-

¹⁷² Milliyet, 06.11.1959.

¹⁷³ Milliyet, 26.10.1959.

¹⁷⁴ Milliyet, 01.11.1959; Cumhuriyet, 01.11.1959.

¹⁷⁵ Cumhuriyet, 23.09.1959.

¹⁷⁶ Milliyet, 23.09.1959.

¹⁷⁷ Milliyet, 24.09.1959; Cumhuriyet, 24.09.1959.

¹⁷⁸ Milliyet, 25.09.1959; Cumhuriyet, 25.09.1959.

¹⁷⁹ Milliyet, 26.09.1959.

¹⁸⁰ Milliyet, 27.09.1959; Cumhuriyet, 29.09.1959.

¹⁸¹ Milliyet, 17.12.1959. 1959 ve 1960 yılları arasında Türk basını'nı daha da zor durumda bırakan olaylardan bir tanesi de Pulliam davaları olarak bilinen olaydır. Amerika'da üç büyük gazetenin (Indianapolis Star, News ve Arizona Republic) sahibi olan Eugene Pulliam, 1958 yılında önemli boyutlar kazanmış olan Ortadoğu olayları ile ilgili konularda bir yazı dizisi hazırlamak için Türkiye'ye gelmiş fakat bir türlü Başbakan Menderes'le görüşememiştir. Ülkesine döndükten sonra gazetesi Indianapolis Star'da, "Türkiye İçin Saat 11.30'a Gelmişti" başlıklı yazısında, Demokrat Parti iktidarının bir iflasa doğru gittiğini savunuyordu. Pulliam'ın makalesinden alıntılar yaparak yayımlayan Vatan, Ulus, Dünya ve Kervan gazeteleri ile Akis ve Kim dergisi hakkında soruşturmalar açılmıştır. Bu soruşturmalar sonucunda Ulus iki ay, Akis bir ay kapatıldı. Vatan gazetesi ve Dünya gazetesi sorumlularına ise birçok ceza verilmiştir. Pulliam davaları olarak anılan bu gelişme, 1959 ve 1960 yıllarında Türk basını'nı meşgul eden önemli olaylardan bir tanesi olmuştur. Mustafa Tokmak, *a.g.t.*, s. 90.

nelmilel Basın Enstitüsü radyolardan da yayınlanan tebliği ile tepki göstermiştir. Tebliğde özetle, 1954 yılından sonra Türkiye’de yürürlüğe giren kanunlarla ortaya çıkartılan basın rejimi kınanmıştır.¹⁸² Fakat iktidar, bu tebliğe yayın yasağı koymuş ve yasağa uyması için gazeteler polis tarafından kontrolde tutulmuş, tebliğinin yer aldığı sütunlar beyaz veya karartılarak çıkartılmıştır.¹⁸³ Türk basın rejimine karşı başta ABD’den olmak üzere dünyadan yükselen tepkili sesler gittikçe yükselmiştir. CHP basınla ilgili bir tahkikat önergesi vermeye hazırlanırken¹⁸⁴ hükümet ise yayın yasağı getirdiği bu tebliğe radyo aracılığı ile cevap vermiş ve Türk Devleti ile mahkemelerinin koyduğu kurallara ve kanunlara müdahaleye izin verilmeyeceğini işaret etmiştir.¹⁸⁵

DP, 1960 yılının Şubat ayında Beynelmilel Basın Enstitüsü’nü solculukla itham etmiş ve Basın Yayın Vekili hapishanelerde gazetecilerin bulunmasının Türkiye’de basın özgürlüğü olmadığı şeklinde yorumlanamayacağını ileri sürmüştür.¹⁸⁶ Nitekim 21 Şubat 1960 tarihli meclis oturumunda Sezai Akdağ, Beynelmilel Basın Enstitüsü’nün kızıkları koruduğunu ve komünist olduğunu iddia etmiştir. Akdağ Moskova Radyosu’nun Türkiye’de halkın, iktidarın zulmünden kurtulması için gizli teşkilatlanmadan başka çaresi kalmamıştır şeklinde yayın yaptığını hatırlatmış ve Türkiye’deki muhalif basının da benzer ifadelerde bulunduğunu verdiği örneklerle dile getirmiştir:

“Ulus Gazetesi Kadro Mecmuası’nın yazarı Yakup Karaosmanoğlu’nun 26.05.1958 tarihli yazısında DP iktidarı gaflet ve delalet içinde bulunduğundan şüphe edilemez... Büyük nutukta ifade edildiği gibi millet fakru zarurete düşmüş bulunmaktadır...25.01.1958 tarihli Akşam Gazetesi’nde Feridun Ergin bakın ne yazıyor... Askerler iktidar aleyhine girişilen hareketlerde yalnız değildirler. Üniversiteler, iş adamları, sanatkârlar ve esnafta baskı rejimi karşısında ona fiilen cephe almaktadır... Bülent Ecevit’in 31.01.1958 tarihinde yazısı aydınların karar vermesi şarttır: Ya esaret içinde emin rantıye hayatına razı olacak yahut da icabında açlığı, hapishaneyi göze alarak hürriyete kavuşacaklar...”¹⁸⁷

¹⁸² Milliyet, 19.12.1959.

¹⁸³ Milliyet, 20.12.1959; Cumhuriyet, 20.12.1959.

¹⁸⁴ Cumhuriyet, 25.12.1959.

¹⁸⁵ Milliyet, 25.12.1959.

¹⁸⁶ Milliyet, 04.02.1960.

¹⁸⁷ Akdağ konuşmasında 23.12.1959 tarihinde Moskova Radyosu’nun Türkiye’de hükümete karşı halk hareketi olduğunu ve halkın idareye karşı ayaklandığını ve halkın kendisini hainlerin elinden kurtarmak gizli teşkilat kurmaktan başka yol kalmadığı şeklinde yayın yaptığını söylemiştir. *TBMM Zabıt Ceridesi*, 11. Dönem, Birleşim: 43, Cilt: 12, Celse: 1, s. 150-154, 21.02.1960; Milliyet, 22.02.1960.

Öte yandan Yeni Gün de 29 Ocak 1960 günü yasaklamalardan payını almış ve gazetenin müdürü Cemalettin Ünlü'ye, neşir yasağına uymadığı gerekçesi ile 42 gün hapis cezası verilmiştir.¹⁸⁸ 1960 yılının 24 Şubat günü de Toplu Basın Mahkemesi tarafından Necip Fazıl Kısakürek'e, İsmet İnönü'ye ve Kasım Gülek'e hakaret, CHP'nin manevî şahsiyetini tahkir etmek ve İnönü'nün avukatının bir tekzipini Büyük Doğu mecmuasında yayınlamamak gibi suçlardan toplam 5 yıl;¹⁸⁹ 25 Şubat günü de İsmet İnönü'nün Ankara il kongresinde yaptığı konuşmayı yayınladığı için Ulus Yazı İşleri Müdürü Beyhan Çenkçi 1 yıl 15 gün, Son Havadis Gazetesi Sahibi Cemil Sait Barlas ve Yazı İşleri Müdürü Erdoğan Tamer 10'ar ay hapis cezaları verilmiştir. Ayrıca Ulus yine 1 ay süreyle kapatılmıştır.¹⁹⁰ 7 Mart 1960 günü de Vatan Gazetesi Başyazarı 72 yaşındaki Ahmet Emin Yalman 15 ay 16 gün hapis ile cezalandırılmıştır.¹⁹¹ Basına sansür ve yasaklamalar ile gazete kapatmalar ve gazeteci tutuklamaları 27 Mayıs darbesine kadar aralıksız devam etmiştir. DP grubu ise basına getirilen yasaklamaları yetersiz bulmuş olacak ki, 1960 yılının Şubat ayında basına karşı yeni şiddet tedbirlerini yürürlüğe koymak için çalışmalarına başlamıştır. Bu tedbirlerin en dikkat çekici olanı 1946 yılında lağvedilen "Basın Birliği" gibi, gazete kapatma yetkisi de verilecek olan "Basın Zabıtası" kurulmasının kararlaştırılması idi.¹⁹²

Siyasiler de cezalardan payını almıştır. 7 Kasım 1959 tarihinde 2. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından CKMP lideri Osman Bölükbaşı'na verilen meclise hakaret ettiği gerekçesi ile 10 ay hapis ve 4 ay sürgün cezası, siyasî gündemin ön sırasında yer almıştır.¹⁹³ Bölükbaşı'nın mahkûmiyet kararı başta CHP olmak üzere muhalefet cephesinde tepki ile karşılanmış ve Bölükbaşı'na ilk destek evine yaptığı ziyaretle CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'den gelmiştir.¹⁹⁴ Muhalefette CHP-CKMP yakınlaşması yaşanırken İstanbul Üniversitesi Rektörü Sittik Sami Onar, üniversitenin

¹⁸⁸ Milliyet, 30.01.1960.

¹⁸⁹ Milliyet, 25.02.1960; Cumhuriyet, 25.02.1960.

¹⁹⁰ Milliyet, 26.02.1960; Cumhuriyet, 26.02.1960.

¹⁹¹ Milliyet, 08.03.1960; Cumhuriyet, 08.03.1960.

¹⁹² Basın Kanunu tadil tasarısı DP grubu adına bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Basın Zabıtası'nın teşkilini amaçlayan tasarını hazırlayan komisyonun başında ise DP Edirne Mebusu Mükerrrem Sarol yapmaktaydı. Milliyet, 08.02.1960.

¹⁹³ Milliyet, 08.11.1959. Osman Bölükbaşı 1957 seçimlerinden önce de tutuklanmıştır. Kırşehir'in il olması kararında oyunu kullanamayınca, sinirle ağır ifadeler kullanmış ve TBMM genel kurulunu terk etmişti. DP'li Meclis İdare Amirlerinden Ahmet Kocabıyıkoglu ile tartışmış ve yumruklaşmalar olmuştu. Bunun üzerine Savcılık olala ilgili soruşturma başlatmış, Adalet Bakanlığı'nın talebi ile Karma Komisyon Bölükbaşı'nın dokunulmazlığını kaldırmıştı. Bölükbaşı daha sonra tutuklanarak Ankara Merkez Cezaevine götürülmüştür. Çaylak, *a.g.e.*, s. 290-312. Fakat 149 gün tutuklu kaldıktan sonra yeniden Kırşehir'den mebus seçildiği için tutukluluk hali kaldırılmış ve İkinci Ağır Ceza Mahkemesi'nde davası 2 yıl daha devam etmiştir. 7 Kasım 1959 tarihinde dava sonuçlanmıştır. Çaylak, *a.g.e.*, s. 371.

¹⁹⁴ Milliyet, 15.11.1959.

siyasete rehberlik ettiğini dolayısı ile siyaset dışında kalamayacağı sözleri ile ilk önemli çıkışını yapmıştır.¹⁹⁵

Başbakan Menderes, siyasî gerginliklerden yorulmuş olacak ki, 27 Kasım 1959 tarihinde Tekirdağ'da yaptığı konuşmada "*Beyhude çekişmelerden, politika kavgalarından uzak tarzda çalışmalıyız*" sözleri ile muhalefete uzlaşma mesajı göndermiştir.¹⁹⁶ CHP ise 30 Kasım günü yayınladığı tebliğde partizan idareden şikâyet ederek, bir an önce seçimlerin yapılması çağrısını yinelemiştir.¹⁹⁷ Menderes'in ılımlı mesajı, siyasette kapanmış olan uzlaşma kapılarını açmak için yeterli olmamış, nitekim CHP Genel Sekreteri İ. Rüştü Aksal Ordu İl Kongresi'nde yaptığı açıklamada DP'ye karşı bir "Millî Muhalefet Cephesi" oluşturulması için çağrıda bulunmuştur.¹⁹⁸ Basın ve hükümet arasında iyice gerginleşen ortamı yumuşatmak için Başbakan Menderes 29 Aralık 1959 tarihinde Gazeteciler Cemiyetine bir ziyarette bulunmuştur.¹⁹⁹

Adnan Menderes, 1960 yılına ılımlı mesajlarla, umutlarla ve büyük beklentilerle girmiştir. 4 Ocak günü Adana'da yaptığı konuşmada DP iktidarının bir mucize yarattığını ve gelecekte daha da iyi işlere imza atacakları inancında olduğunu söylerken, "*bütün müşküller yenildi*" diyor-du.²⁰⁰ Fakat 5 Ocak 1960 tarihinde Adana'da CHP ve DP arasında yeniden tırmanan siyasî gerginlik, irticaa faaliyetlerinin gündeme gelmesi,²⁰¹ hükümete yöneltilen suçlamalar, başta Vatan gazetesi olmak üzere basına karşı baskıların devam etmesi gibi gelişmeler²⁰² Menderes'in tüm zorlukların yenildiği şeklindeki beyanatları ile örtüşmüyordu.

İsmet İnönü ise 6 Ocak 1960 günü Gazeteciler Cemiyeti ve mahkeme kararı ile kapatılmış olan Vatan gazetesini ziyaret etti ve gündeme dair önemli açıklamalarda bulundu. Fakat DP'nin seçime hazırlandığı ve irticaa iddialarının yoğunlaştığı bir dönemde DP'nin Said-i Nursi'yi seçim için görevlendirdiğini söylemesi bu açıklamaların en dikkat çekici olanlarıydı.²⁰³ İnönü, 1960 yılının ilk yarısında seçim olacağı yönünde öngörüsünü her gittiği toplantıda yinelerken, ülkede hürriyetlerin tam olduğunu vurgulayan Menderes 7 Ocak günü Silifke'de muhalefeti nifak ve si-

¹⁹⁵ Milliyet, 03.11.1959.

¹⁹⁶ Milliyet, 28.11.1959.

¹⁹⁷ Milliyet, 01.12.1959.

¹⁹⁸ Milliyet, 12.12.1959.

¹⁹⁹ Milliyet, 30.12.1959.

²⁰⁰ Milliyet, 04.01.1960; Cumhuriyet, 04.01.1960.

²⁰¹ Bu dönemde özellikle Said-i Nursi'nin ve destekçilerinin faaliyetlerinin sürekli gündeme gelmesi özellikle Millî Türk Talebe Birliği, Mustafa Kemal Derneği gibi kuruluşların tepkilerine neden olmuştur. Milliyet, 06.01.1960; Cumhuriyet, 06.01.1960.

²⁰² Milliyet, 06.01.1960; Cumhuriyet, 06.01.1960.

²⁰³ Milliyet, 07.01.1960.

yasî ihtirası bir kenara bırakarak iktidarla el ele çalışmaya davet etmiştir.²⁰⁴

1960 yılının başından itibaren irticaa tartışmaları daha sık gündeme gelmeye başlamıştır. Bu tartışmaların başında yer alan Said-i Nursi ve cemaatine en büyük tepki üniversite gençliğinden geldi. Milli Talebe Birliği'nin irticaa hareketlerini protesto için yapmak istediği mitinge izin verilmeyince üniversite gençliği, İstanbul Üniversitesi'nin kapısında sessiz yürüyüşünü 9 Ocak günü gerçekleştirdi, fakat 60-70 genç İstiklâl Marşı'nı söylerken polis tarafından dağıtılarak bir kısmı emniyete götürüldü. Dönemin İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar, polis müdahalesini eleştirirken olayların gidişatından duyduğu memnuniyetsizliği dile getirmiştir.²⁰⁵ İsmet İnönü ise Mudanya Vapuru'nda gazetecilere yaptığı açıklamada DP ile Said-i Nursi'nin bağlantısını “*görünen köy kılavuz istemez*” sözleri ile işaret ederek, Menderes'ten olaylarla ilgili açıklama istemiştir.²⁰⁶ Menderes, 10 Ocak 1960 tarihinde İnönü'ye yanıtını radyo aracılığı ile vermiş ve onu daha açık konuşmaya davet etmiştir:

*“İsmet İnönü bana cevap veriyor... İnönü DP'nin Said-i Nursi'yi seçimlerde vazifelendirdiğini söylemişti. Buna karşı kendisini sarahate davet ederek demiştim ki, bu öteden beri DP'nin maruz kaldığı adi isnat ve iftiralar cümlesindendir. Şayet İ. İnönü bu sözleri geri almazsa kendisine kemali nefretle iade edeceğim... Vehimlerle davalar ispat olunmaz... İftira ortadadır. Kalkmaz...”*²⁰⁷

11 Ocak günü Bilecik'te konuşan İsmet İnönü, Said-i Nursi'nin Menderes'i desteklediği iddiasını sürdürmüştür. Başbakan'dan bu konuda teminat isteyen İsmet İnönü, özellikle 1960 yılının Ocak ayı başından itibaren DP'nin dini siyasete alet ettiği suçlamaları etrafında politikasını oluşturmuştur. İsmet İnönü'nün, Bursa CHP İl Kongresi'nde DP ve Menderes'i hedef göstererek “*dünya başlarına yıkılacaktır*” sözlerine, Menderes “*zorbalık hevesine kapılanların başına âlem yıkılır*” diyerek cevap vermiş ve İnönü'nün ucuz tehditler savurduğunu söylemiştir.²⁰⁸ Menderes ayrıca 12 Ocak günü seçim kararı alınmadığını, İnönü'nün halkı ikiye böldüğünü ve irticaa tehlikesinden bahsetmenin töhmet olduğunu bildirmişti:

“Seçimlerin ne zaman yapılacağını iktidar ve DP grubu tayin eder. Hâlbuki ne DP grubunun böyle bir kararı vardır, ne de grubumuza

²⁰⁴ Milliyet, 08.01.1960.

²⁰⁵ Milliyet, 10.01.1960; Cumhuriyet, 10.01.1960.

²⁰⁶ Milliyet, 10.01.1960.

²⁰⁷ Milliyet, 11.01.1960.

²⁰⁸ Milliyet, 12.01.1960; Cumhuriyet, 12.01.1960.

yapılmış böyle bir teklif mevcuttur... İnönü'nün konuşması ile seçim mücadelesi açılmamıştır... İşte meşhur beyanat ilk cümlesinden itibaren hakikatin bir küçücük fiskeğine bile tahammül edemeyecek kadar çürük ve boştur. Kuruntu mahsulü bir beyanla böylesine açılmış olan bir seçim mücadelesi de başladığı noktada böylece bitmiş oluyor...”²⁰⁹

İsmet İnönü, Menderes'in 12 Ocak 1960 tarihli açıklamalarına, 13 Ocak'ta yapmış olduğu basın toplantısı ile cevap vermiştir. Başbakan'a 1960 yılında seçim olup olmadığını sormuş ve radyo saldırılarından korkmadığını söylemiştir. Yine konuyu din istismarına getiren İnönü, Başvekil ile Said-i Nursi'nin laiklik anlayışının aynı olduğunu iddia etmiştir.²¹⁰ 16 Ocak 1960 tarihinde Başbakan Menderes radyo konuşmasında, İsmet İnönü'nün hükümeti özellikle laiklik ve irtica gibi konularda suçlayıcı açıklamalarına oldukça sert bir siyasi üslup kullanarak cevap vermiştir: “... Bu memleketin talihsizliği, tek parti hâkimiyetinin yegâne temsilcisi olan bir zatın, bir hürriyet havarisi edası ile memleket işlerini engellemesi ve yıkıcı hareketlerle milletin başına musallat olmasıdır.” Menderes ayrıca muhalefetin elindeki son koz olan laikliği bir silah olarak kullanmak istediğini söyleyerek seçimlerin yaklaştığının işaretini vermiştir.²¹¹ İsmet İnönü ise 17 Ocak günü yaptığı açıklamada “bu gidiş yanlıştır” diyerek eleştirdiği Menderes'e, “Başvekil kendisini iktidardan düşmeye alıştırmalıdır” mesajını göndermiş ve yine iktidarı din istismarcılığı yapmakla suçlamıştır:

“... Başbakan Türk Milleti'nin sonuna kadar aldatılamayacağını öğrenecektir... Vatandaş ezen geçim derdinin din ve vicdan istismarcılığı ile örtüleceğini sanıyorsa çok aldanıyor... Samimiyetle dindar olan vatandaş kitlelerinin duygularını en küçük siyasî hesaplar uğrunda istismar etme gayretleri iktidardan düşme korkusuyla girişilen mezbuhane bir teşebbüstür. İktidardan düşme korkusuyla başvuracağı hiçbir tertip kendisini mukadder akıbetinden kurtaramayacaktır...”²¹²

İsmet İnönü ayrıca radyodan kendisinin de yararlanmak istediğini tekrarlamıştır. Menderes, İnönü'ye cevabını 21 Ocak günü radyo aracılığı ile vermiştir. Radyonun devlet malı olduğunu belirten Menderes,²¹³

²⁰⁹ Milliyet, 13.01.1960; Cumhuriyet, 13.01.1960.

²¹⁰ Milliyet, 14.01.1960. Said-i Nursi 24 Mart 1960 tarihinde ölmüş ve cenaze törenine Urfa Valisi dışında DP Urfa teşkilatı da katılmıştır. Milliyet, 25.03.1960.

²¹¹ Zafer, Sayı: 3711, 17 Ocak 1960; Milliyet, 17.01.1960.

²¹² Milliyet, 18.01.1960; Cumhuriyet, 18.01.1960.

²¹³ Radyo gazetesinin programlarının büyük kısmını muhalefete eleştiriler oluşturmaktaydı. Muhalefetin özellikle 1958 yılından itibaren artan eleştirilerine DP yöneticileri genellikle radyo aracılığı ile cevap vermeyi tercih etmişlerdir. Tokmak, a.g.t., s. 169.

“CHP lideri kalplere dehşet salmak ümidini yaşatmaktadır” diyor ve şöyle devam ediyordu:

“... İktidarda olmakla muhalefet düşmek arasında esaslı fark vardır. Partiler arasında eşit haklardan bahsetmek. Evet, yerinde bir şey... Ancak hükümet başka partiler başka... Hakikat şudur ki, radyo devletin malıdır. Devlet de hükümetle temsil olunur... Zannediyorlar ki, 3-5 aylık bir zorlama ile iktidarı ele geçirebileceklerdir. Akıllarınca şartları müsait gördükçe işi azıta azıta iktidarı devirmeyi de mümkün görüyorlardı. Ayaklanma teşebbüslerinin bile içine girebilecek kadar inanılmaz bir gafletin içinde idiler.”²¹⁴

İsmet İnönü’nün Menderes’in radyo konuşmasına yanıtı çok sert olmuştur: “Dürüst seçim teminatını verirsiniz rahat edeceksiniz. Vermezseniz gene gideceksiniz. Hem fena gideceksiniz.” İnönü ayrıca Menderes’in konuşmasını dağınık ve insicamsız bulduğunu belirterek DP başkanının devletle-hükümeti, hükümetle-kendi partisini birbirine karıştırdığını söylemiştir. İsmet İnönü’ye göre Menderes “devlet benim” anlayışı ile hareket etmeye başlamış ve tehlikeli bir yola girmişti.²¹⁵

Menderes, 1960 yılının Şubat ayında 1953 yılından itibaren gitmediği Kırşehir’i ziyaret etmiş ve burada “mebusunuz benim” diyerek dargınlık geçti mesajını vermiştir. CHP ve CKMP’ liler tarafından da karşılanan Menderes, konuşmasında İnönü ve Bölükbaşı’nın isimlerini anmadan dargınlığa inkârcı ve iftiracı muhalefetin sebep olduğunu söylemiştir.²¹⁶ Kırşehir’de Hacıbektaş-ı Veli’nin türbesini de ziyaret eden Menderes, buradan şiddetin netice vermeyeceği ve demokrasilerde müsamahanın şart olduğu yönünde ılımlı mesajlar vermiştir. Muhalefeti karanlıkta fırsat kollayan çakallara benzeten Menderes’in, müsamahadan bahsederken bile üslubunun oldukça sert olması dikkat çekicidir.²¹⁷

CHP İstanbul teşkilatında 1960 yılının Şubat ayı başından itibaren yükselen hizipçilik 6 Şubat 1960 tarihinde 14 partilinin ihracı ile sonuçlanmıştır.²¹⁸ CHP içerisinde hizipleşme hüküm sürerken İsmet İnönü’nün 7 Şubat günü Konya ziyareti yine olaylı geçmiş, polis İnönü’ye tezahüratta bulunan halkı gaz bombası ve copla dağıtmıştır. İnönü’nün yaşanan olaylardan sonra mesajı “Dürüst olmayan seçim yoluna gidenler milletçe baş aşağı getirileceklerdir” şeklindeydi. İnönü ayrıca Konya’daki CHP ocak

²¹⁴ Milliyet, 22.01.1960; Cumhuriyet, 22.01.1960.

²¹⁵ Milliyet, 23.01.1960; Cumhuriyet, 23.01.1960.

²¹⁶ Milliyet, 02.02.1960.

²¹⁷ Milliyet, 03.02.1960.

²¹⁸ Beşiktaş CHP İlçe Başkanı aday Ferdi Sekban 13 arkadaşı ile ihraç edilmiş, müstafi il idare kurulu üyelerinden Oğuz Oran ile Şişli ilçe başkanı Yaşar Keçeli Yüksek Haysiyet Divanı’na sevk edilmişlerdir. Milliyet, 07.02.1960; Cumhuriyet, 07.02.1960.

başkanlarına gönderdiği mesajda siyasî hayatta düşmanlık olmadığını hatırlatarak, parti tartışmalarının zehirli hale getirilmesinden yakınmıştır.²¹⁹

1960 yılının 13 Şubat günü Maraş, Kırıkhan, İslâhiye, Hassa ve Hatay'da konuşmalar yapan Menderes, seçim yakındır mesajını vermiştir. Konuşmasının yine büyük bölümünü muhalefete ayıran ve muhalefetin kanun dışına çıkması halinde baş aşağı vurulacaklarını söyleyen Menderes, yapılacak seçimlerden zaferle ayrılacaklarını iddia etmiştir. İsmet İnönü'ye göre ise seçimlerde iktidarın azınlıkta kalması kaçınılmazdı.²²⁰ Menderes, 14 Şubat 1960 tarihli İskenderun konuşmasında tarihi çağrısını yapmış ve muhalefeti mutlaka kahredilmesi gereken “*Nifak Cephesi*” olarak adlandırılarak, bu cepheye karşı tüm vatandaşları “*Vatan Cephesi*” ne katılmaya davet etmiştir.²²¹

Bu ortamda gündeme alınmadığı için DP ve CHP arasında büyük krize neden olan CHP'nin tahkikat önergeleri 15 Şubat günü mecliste görüşülmeye başlanmıştır.²²² TBMM'de meclis tahkikat önergelerinin müzakerelerinde CHP Malatya Milletvekili Nüvet Yetkin ve 123 arkadaşının verdiği Uşak olayları ile ilgili meclis tahkikatı açılması yönündeki önergede,²²³ İsmet İnönü'nün 29 Nisan'da başlayan Ege gezisi ve İstanbul'a dönüşünde medyana gelen olaylardan hükümet sorumlu tutulmuştur. Müzakerelerde DP ve hükümet adına konuşan İçişleri Bakanı Namık Gedik ise CHP'nin amacının demokratik haklarını kullanmak olmadığını iddia etmiştir. Gedik, Ege gezisi ve olayları ile ilgili hükümetin ve DP'nin düşüncelerini, daha doğrusu kaygılarını şöyle ifade ediyordu:

“... Başkumandanları 40 kadar mebusla meclisi ve oradaki vazifelelerini terk ederek sefere çıkmaya karar vermiştir. Adını bizzat koymuş oldukları bu sefer Ege Büyük Taarruzu'dur. Taarruz... Hem de büyüğü... kime karşı ne maksatla, hangi neticeyi istihsal etmek için ve

²¹⁹ Milliyet, 11.02.1960.

²²⁰ Milliyet, 14.02.1960; Cumhuriyet, 14.02.1960.

²²¹ Menderes, 1958 yılından itibaren Vatan Cephesi'ne bir milyondan fazla kişinin katıldığını açıklamış ve 27 dakikalık konuşmasını “*Aziz İskenderunlular Vatan Cephesi'ne*” sözleri ile tamamlamıştır. Milliyet, 15.02.1960; Cumhuriyet, 15.02.1960.

²²² Bu önergeler CHP'nin Ege gezisi sırasında çıkan olaylar, Zile hadiseleri, 1957 seçimleri sırasında radyonun yayınları, basın konusu, Ziraat Bankası tarafından bir şirkete açılan kredi gibi konularla ilgiliydi. Milliyet, 14.02.1960.

²²³ Önergede 29 Nisan'da İsmet İnönü ve arkadaşlarının Uşak, İzmir ve Manisa'daki kongrelerde bulunmak üzere başlattıkları gezileri sırasında meydana gelen olaylar şöyle sıralanmıştır: 1 Mayıs günü Uşak'ta istasyona sokulan DP rozetli bir kütle zabıta kontrolünde İnönü'ye ve beraberindekilere saldırmış, Turgut'luda benzer bir girişim yapılmış fakat vatandaşların araya girmesi ile engellenmiş, Akhisar'da halkın dağıtılması için jandarma havaya ateş açmış ve bir CHP mebusunun vurulması için emniyet amiri polise emir vermiş, İzmir'de Balkahve'de İnönü'nün önünden geçen Bornova Kaymakamı tarafından zabıtalara ateş emri verilmiş, İzmir Bayraklı'da DP'lilerin saldırı hazırlığına karşı deniz yolu ile İstanbul'a dönmüş ve 4 Mayıs 1959'da İstanbul Topkapı'da DP'li bir grup ellerinde döviz ve sopalarla İnönü'nün otomobiline saldırarak arabanın camlarını kırmışlardır. *TBMM Zabıt Ceridesi*, 11. Dönem, İnikat: 37, İçtima: 3, s. 803-805, 15.11.1960; Zafer, Sayı: 3741, 16 Şubat 1960.

neden?... Milli Mücadele’de müstevli orduların nihai mağlubiyetine başlangıç ve sahne olan Uşak’a bu sefer hangi düşmanı imha etmek için taarruz edilmekte olduğunu düşünmek icap ediyordu...”

Namık Gedik, konuşmasında özetle diyordu ki, Halk Partisi idarecileri 1950’den beri felaketleri tetikleyerek ve bunlardan umut bekleyerek kendisini iktidara getirecek yolu bulmaya çalışmıştır.²²⁴ 9 saat 32 dakika süren müzakerelerden sonra Uşak ve Zile olayları ile ilgili CHP’nin tahkikat talebi reddedilmiştir.²²⁵ 16 Şubat 1960 günü TBMM’de devam eden müzakerelerde de Nüvit Yetkin’in 1957 seçimleri, Sivas Mebusu ve 7 arkadaşının radyo ve Ankara Mebusu Avni Doğan ve 54 arkadaşının basın konusunda verdikleri tahkikat önerileri reddedilmiş,²²⁶ sadece Ziraat Bankası’nın Kromit Şirketine verdiği kredi ile ilgili meclis tahkikatı açılması kabul edilmiştir.²²⁷

24 Şubat 1960 TBMM görüşmelerinde CHP Ankara Milletvekili Selim Soley’in Başbakan Menderes’in meclise gelmeyişi eleştirmesi üzerine²²⁸ koridorlarda DP Milletvekili Mazlum Kayalar tarafından tokatlanması siyasî gerginliğin geldiği noktayı gösteriyordu.²²⁹ Mecliste bundan sonra yapılan müzakerelerde de sürekli olaylar çıkmış ve gerginlikler yaşanmıştır. Fakat 1960 yılı bütçe müzakerelerinde Başbakan Adnan Menderes’in yaptığı konuşma Türkiye’deki siyasî çıkmazın en açık göstergesi olmuştur:

“... İktidarla muhalefet tek meselede anlaşmış değillerdir... İktidarla muhalefet arasında mesafe kalmamıştır, şu anda birbirimizden daha da uzaklaşmış olarak ayrılmaktayız... Karşımızdaki muhalefet ak denilene kara, kara denilene ak diyor... Bu esef verici hadiseler bir

²²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem, İnikat: 37, İçtima: 3, s. 805-817, 15.11.1960.

²²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem, İnikat: 37, İçtima: 3, s. 913, 15.11.1960; Milliyet, 16.02.1960.

²²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem, İnikat: 39, İçtima: 3, Cilt: 11, 17.02.1960; Milliyet, 17.02.1960.

²²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem, İnikat: 39, İçtima: 3, Cilt: 11, s. 1104, 17.02.1960; Konu ile ilgili Meclis tahkikatı yapmak için Adliye Komisyonu görevlendirilmiştir. Milliyet, 17.02.1960. Bu karar üzerine dönemin Ziraat Bankası Müdürü Mithat Dülge 18 Şubat 1960’da istifa etmiştir. Milliyet, 19.02.1960. 19 Şubat günü Adliye Encümeni, Ziraat Bankası ile ilgili tahkikata neşir yasağı koymuştur. Milliyet, 20.02.1960.

²²⁸ Selim Soley 24 Şubat 1960 tarihli müzakerelerde alaycı bir üslupla diyordu ki, Başvekilin ülkeyi bu hale getirdikten sonra Meclis’teki müzakerelere gelmemesine ve İstanbul’da oturmasına şaşmamalıdır. TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem, İnikat: 46, İçtima: 1, Cilt: 12, s. 337-338, 24.02.1960.

²²⁹ Zafer, Sayı: 3750, 25 Şubat 1960; Milliyet, 25.02.1960.

hastalık ise süratle tedavisi, bir intikal devresinin arazi ise bu devrenin bir an evvel sona erdirilmesi karşımızda bulunan ciddi bir vazifedir.”²³⁰

1960 yılının Mart ayı başından itibaren DP ve CHP seçim hazırlıklarını hızlandırmışlardır. Başbakan Menderes 17 Şubat 1960 tarihinde teşkilatlarına bir tamim göndermiş ve Nifak Cephesinde bulunan vatandaşların Vatan Cephesine katılımlarının sağlanmasını, DP Genel Merkezi de illerde kongrelerin bir an önce yapılmasını ve il başkanı olarak sevilen kişilerin seçilmesini ayrıca hizipçiliğin önlenmesini istemiştir. Bu çalışmalar sonuç vermiş ve Hürriyet Partisi’nin feshinden itibaren teşkilatlarını dağıtmayan İstanbul’daki 14 kaza heyeti 19 Mart günü DP’ye katılma kararı almıştır.²³¹ DP Genel Merkezi seçim için en ciddi adımını 20 Mart günü atmış ve propaganda faaliyetleri için 30 kişiden oluşan bir heyet kurmuştur.²³²

CHP Genel Merkezinde ise seçim faaliyetlerini düzenlemek üzere 17 kişiden oluşan bir “seçim komitesi” kurulmuş ve CHP il başkanları Ankara’da yapılacak olan toplantıya çağırılmışlardır.²³³ 65 CHP il başkanının hazır bulunduğu bu toplantı 8 Mart günü yapılmış ve İsmet İnönü il başkanlarına, “seçimler önümüzdeki aylarda yapılacaktı gibi hazır olun” talimatını vermiştir.²³⁴ CHP Genel Merkezi 18 Mart günü verdiği seçim talimatında da mebuslardan, “sessiz ve derinden çalışma metodunun tatbikini” istemiştir.²³⁵ Bu talimata uygun olarak CHP gecekonduculara yaşayan halkın desteğini sağlamak için yoğun çalışmalara başlamış, İsmet İnönü bazı gecekondulara mahallelerini ziyaret etmiş ve 22 Mart günü TBMM’ye konuyla ilgili bir kanun teklifi vermiştir. Teklifte 1 Mart 1960 tarihine kadar yapılmış olan gecekonduların yıktırılmaması istenmiştir.²³⁶ CHP 14 Mart günü yayınladığı parti tebliğinde seçimlerin en kısa zamanda yapılmasını talep ederken, bir taraftan da CHP ve DP’li mebuslar yurt gezilerine devam etmekteydiler.²³⁷ Bu gezilerde mebuslar iddialı mesajlar vermişlerdir. Fakat içlerinden en ilginç Nafia Vekili Tevfik İleri’nin

²³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 11, Birleşim:51, İçtima: 8, s. 1120-1122, 29.02.1960; 1960 yılı bütçesi 150 saatlik mesaiden sonra 158’e karşı 396 oyla kabul edilmiştir. Zafer, Sayı: 3755, 1 Mart 1960; Milliyet, 01.03.1960.

²³¹ Milliyet, 20.03.1960.

²³² Komite beşer kişilik gruplar halinde çalışmalara başlamıştır. Gruplardan birisi 1950 yılında DP iktidarı ile birlikte Türkiye’de yaşanan değişim ve gelişmelerin yer aldığı “Kalkınan Türkiye” adlı bir broşürün hazırlamaktaydı. Milliyet, 22.03.1960.

²³³ Milliyet, 01.03.1960.

²³⁴ Milliyet, 09.03.1960.

²³⁵ Milliyet, 19.03.1960.

²³⁶ Milliyet, 23.03.1960.

²³⁷ Milliyet, 15.03.1960.

Antalya belediye salonunda 16 Mart günü “DP 1990 yılına kadar iktidarda olacaktır” şeklinde verdiği demeç olmuştur.²³⁸

Diğer taraftan 6 Mart günü CHP Zeytinburnu İlçe Kadınlar Kolunun toplantısı polisin sert müdahalesi ile dağıtılması²³⁹ ve Kars Milletvekili Sırrı Atay’a 1954 yılında Iğdır’da hükümet aleyhinde yaptığı bir konuşmadan dolayı 9 Mart 1960 tarihinde 10 ay hapis cezası verilmesi gibi gelişmeler yaşandı.²⁴⁰ 19 Mart günü CHP’ye katılmak isteyen 31 öğrenci, polisin sert muamelesi ile karşılaşmış ve nezarete alınmıştır.²⁴¹ Bu olayın olduğu gün İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıdık Sami Onar’ın İsmet İnönü’yü Taşlıktaki evinde ziyaret etmiştir. Onar, siyasi bir gaye olmadan sadece bir nezaket ziyareti yaptığını söylemiş, İsmet İnönü ise “*istifadeli oldu*” açıklamasını yapmıştır. Bu ziyaretin o günlerin şartlarını düşündüğümüzde nezaketten öte bir anlam taşıdığını söyleyebiliriz çünkü aynı gün İsmet İnönü’nün başka ziyaretçileri de vardır: Ord. Prof. H. Nail Kubalı, Prof. Dr. Zeki Zeren, Şair Behçet Kemal Çağlar, Emekli Orgeneral ve Genelkurmay Başkanı Abdürrahman Nafiz Gürman, Genelkurmay eski İkinci Başkanı Emekli Orgeneral Şahap Gürler, Emekli Orgeneral Abdülkadir Seven, Emekli General Kani Akman, Emekli Albay Cemal Yıldırım.²⁴²

DP ve CHP arasındaki gerginlik 25 Mart 1960 tarihinde Kayseri Yeşilhisar’da meydana gelen olaylar ve bu olaylar sonrasında 2 DP’li ve 11 CHP’linin tutuklanması ile tırmanmıştır.²⁴³ Tarım Kooperatifi seçimlerini CHP’nin kazanması ile başlayan olaylarda polis halkın üzerine ateş açmış ve 3 kişi yaralanmıştır.²⁴⁴ Olaylardan CHP ve DP birbirlerini sorumlu tutmuş, CHP konu ile ilgili meclis tahkikatı hazırlamıştır. 28 Mart günü Yeşilhisar olayları ile ilgili yayın yapılmasına yasaklama getirilmiştir.²⁴⁵ İsmet İnönü’nün 2 Nisan günü Kayseri’ye yaptığı ziyarette de olaylar çıkmıştı. Dönemin Kayseri Valisi Ahmet Kınık, tüm siyasi toplantıları ertelediğini bildirerek İsmet İnönü’yü getiren trenin il sınırında durdurulması emrini vermiş, 3 saatlik bekleyişin ardından ise trenin geçişine izin verilmiştir. Böylece Kayseri’ye gelen İnönü’ye, vatandaşlar tezahüratlarda bu-

²³⁸ Milliyet, 16.03.1960.

²³⁹ Milliyet, 07.03.1960.

²⁴⁰ Milliyet, 10.03.1960.

²⁴¹ 28’i toplantı kanununa muhalefetten 3’ü ise polise mukavemetten tutuklanan öğrenciler, nezarete alındıktan 7 saat sonra serbest bırakılmışlardır. Milliyet, 20.03.1960.

²⁴² Milliyet, 20.03.1960.

²⁴³ Cumhuriyet, 27.03.1960; Erhan Vural, Demokrat Parti Döneminde CHP’nin İzmir Örgütlenmesi ve Seçimler, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s. 197, Manisa, 2010.

²⁴⁴ Milliyet, 26.03.1960; Cumhuriyet, 26.03.1960; Erhan Vural, *a.g.t.*, s. 197.

²⁴⁵ Milliyet, 28.03.1960; Milliyet, 29.03.1960.

lunmuştur.²⁴⁶ Fakat 3 Nisan günü Kayseri'den ayrılan İsmet İnönü, Yeşilhisar'a gitmek isterken yolu kesilmiş ve yaklaşık 10 saat askerî kordon altında tutulmuştur. Bunun üzerine gece Ürgüp'e geçen İnönü rahatsızlanmış ve polis ve jandarma nezaretinde 4 Nisan günü Ankara'ya dönmüştür.²⁴⁷

Gerginliğin iyice tırmandığı bir dönemde Başbakan Yardımcısı Medeni Berk, İzmir'de yaptığı açıklamada seçimlerin olağanüstü bir durum olmazsa ilkbaharda yapılacağını söylemiştir.²⁴⁸ Nitekim Nisan ayının başlaması ile birlikte Türkiye seçim yörüngesine girmiştir. Seçimler için 8 milyon zarf ısmarlanmış ve seçim sandıklarının tamirine başlanmıştır.²⁴⁹ Bir diğer muhalefet partisi olan CKMP de teşkilatlarına seçim için hazırlanmaları yönünde talimatlar vermiştir. CHP 5 Nisan günü yayınladığı grup tebliğinde seçimlerin bir an önce yapılması isteğini yinelerken, DP, İstanbul'da 25 kişiden oluşan bir seçim komitesi kurarak afişler hazırlamaya başlamıştır.²⁵⁰ Nisan ayının başlaması ile birlikte seçim çalışmaları hızlanmış ve CHP lideri İsmet İnönü, Karadeniz gezisine, DP'nin dört kurucusundan birisi olan Fuat Köprülü de CHP adına 15 günlük bir seyahate çıkma kararı almışlardır.²⁵¹ Fakat İsmet İnönü rahatsızlığı dolayısı ile Karadeniz gezisine çıkamamıştır.²⁵²

Ülkede yaşanan gelişmelere ve gerginliklere karşı sessiz bekleyişini sürdüren ordudan ilk açık tepki 7 Nisan 1960 tarihinde gelmiştir. Harekât Dairesi Neşriyat Başkanı Kurmay Albay Kamil Savaş ile Kayseri 618'inci Topçu Taburu Kumandan Vekili Binbaşı Osman Özkoçak istifalarını vermişlerdir. Kurmay Albay Kamil Savaş'ın istifa mektubu, ordunun ülkede yaşanan gelişmelere bakışının özellikle Uşak olaylarından sonra nasıl değiştiğini göstermesi bakımından önemlidir:

“Ordunun politika dışında ve üstünde tutulması ananesi Uşak hadiseleri esnasında ağır bir darbeye maruz bırakılmıştı. Bugün ise subay evlerinde oturan 500 subay ailesinin Vatan Cephesi ocaklarına geçtiğinin devlet radyolarından yayınlanmasının merhalesinden geçilerek Kayseri ve İncesu olaylarına kadar ilerlemiş ve millî varlığımızın temeli olan ordumuzu terkip eden subay, astsubay ve er gece gündüz ifa ettiği ağır hizmetlerin yegâne mükâfatı olan bu ananeden maalesef geniş ölçüde mahrum hale düşürülmüştür...”

²⁴⁶ Milliyet, 03.04.1960; Cumhuriyet, 03.04.1960.

²⁴⁷ Milliyet, 05.04.1960; Cumhuriyet, 05.04.1960.

²⁴⁸ Milliyet, 28.03.1960.

²⁴⁹ Milliyet, 01.04.1960.

²⁵⁰ DP'nin seçim afişlerinde en çok “Nifak Cephesine Karşı Vatan Cephesi” ibaresi kullanılmıştır. Milliyet, 06.05.1960.

²⁵¹ Cumhuriyet, 08.04.1960.

²⁵² Milliyet, 09.04.1960.

Binbaşı Osman Özkoçak ise istifa mektubunda gerekçe olarak Kayseri olaylarını “... 2 Nisan 1960 sabahından 4 Nisan 1960 öğleye kadar CHP Genel Başkanı Sayın İnönü’nün Kayseri’ye gelişi münasebetiyle aslında bir zabıta tedbirinden ibaret olması gereken hadisede, komuta ettiğim birliğime verilen ve tatbiki mutlak olarak istenen görev, anayasamızın sarıh hükümlerine olduğu kadar kanun, nizam ve talimatlarla şerefli mesleğimizin icaplarına da aykırı idi... Bu şartlar altında ömrümü harcadığım şerefli ordu hizmetinden istifa etmek zorunda kaldım...”²⁵³ sözleriyle adres göstermiştir.

3. Son Dönemeç, Tahkikat Encümeni ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler (7 Nisan 1960 - 27 Mayıs 1960)

DP Meclis Grubu Umumi Heyetinin 7 Nisan 1960 tarihinde, muhalefetin gizli ve yıkıcı faaliyetleri hakkında meclis tahkikatı açılmasına dair yayınladığı tebliğ ile siyasî anlaşma zemini tamamen yok edilmiştir. Buna göre 11 Ağustos 1958 tarihli DP Grup tebliğinin esasları dâhilinde CHP’nin faaliyetleri tekrar gözden geçirilmiştir. Tebliğde, gelinen durumun 11 Ağustos 1958 tarihine göre çok daha vahim olduğu vurgulandıktan sonra CHP idarecileri ve kışkırtıcı yayınlar yapan basın, silahlı-tertipli ayaklanmalar hazırlamak veya bu gibi hareketleri desteklemek, teşvik etmek ve hücre usulü çalışan gizli kollar kurmakla suçlanıyordu.²⁵⁴ DP Meclis Grubu İdare Heyeti derhal hazırlıklara başlamış ve muhalefete karşı alınacak tedbirleri tespit etmek için iki ayrı komisyon oluşturmuştur. Öte yandan Radyo gazetesinin, seçimlerin ancak iç huzuru bozmak isteyenler dağıtıldıktan sonra yapılabileceğini açıklaması seçimi bekleyen çevrelerde şaşkınlık yaratmıştır.²⁵⁵ CHP, DP’nin faaliyetlerine 9 Nisan 1960 günü bir tebliğle cevap vermiş ve iktidarın seçimlerden kaçtığını ve görülmemiş bir usulle muhalefeti kontrol etmek istediğini bildirmiştir. Bu tebliğde baskıların ülkeyi getirdiği durum dile getirilmiş ve iktidar ağır bir şekilde eleştirilmiştir:

“Genel seçimlerin çok yaklaştığı görüldüğü bir sırada memleketin muhtelif yerlerde partizan baskılar şimdiye kadar görünmemiş bir ölçüye varmıştır... İsmet İnönü’nün Kayseri seyahati esnasında geniş ölçüde tatbikine teşebbüs edilen hukuk dışı tertipler, vatandaşın huzursuzluğunu bir kat daha arttırmıştır... DP Grubu’nun tebliği kanun dışı hareketlerin sorumluluğunu muhalefete ve bağımsız basına yüklemeye çalışmaktadır.”

²⁵³ Milliyet, 08.04.1960.

²⁵⁴ Zafer, Sayı: 3791, 8 Nisan 1960; Milliyet, 08.04.1960.

²⁵⁵ Milliyet, 09.04.1960; Cumhuriyet, 09.04.1960.

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ise aynı gün Osman Bölükbaşı ile görüşmüş ve CHP Samsun İl Kongresi'ne dikkat çekici bir mesaj göndermiştir: “*Işıklı günler çok yaklaştı.*”²⁵⁶ İsmet İnönü 10 Nisan günü yaptığı açıklamada ise iktidarın seçimden kaçtığını ve 27 Ekim 1960 tarihinde seçimi yenilememesi halinde gayri meşru yollara sapacağını söylemiştir.²⁵⁷ İsmet İnönü 16 Nisan günü CHP'ye kayıt yaptırmak için gelen üniversite öğrencilerine de “*Bu gün sıkıntılı olarak gördüğümüz günleri sonra hatırlayınca güleceksiniz*” demiştir.²⁵⁸

DP'nin CHP ve basın hakkında tahkikat takriri 15 Nisan günü açıklanmıştır. Grup Başkanı Bursa Milletvekili Mazlum Kayalar ve Başkan Vekili Denizli Milletvekili Baha Akşit'in imzalarının yer aldığı takirde; kurulacak 15 kişilik encümenin 3 ay süreyle her türlü siyasî faaliyeti durdurma kararı da dâhil olmak üzere gerekli görülen tüm tedbirleri almaya yetkili kılınması talep edilmiştir. Dört sayfalık takirde CHP'nin 1950 yılından itibaren gayrimeşru yollarla iktidarı düşürmeye çalıştığı ve yıkıcı faaliyetlerde bulunduğu iddia edilmekteydi. Takirde DP grubunun 11 Ağustos'ta CHP'ye son ihtarını verdiği hatırlatılmış, fakat CHP'nin tüm düzeni tahrip etmek milletin istiklâlini yok etmek pahasına faaliyetlerinden vazgeçmediği ve bir kısım basının da CHP ile işbirliği içerisinde olduğu belirtilmişti. Gaziantep, Zile, İstanbul, Uşak olaylarının kullanılmasının altında orduyu siyasete karıştırmak amacının yattığının iddia edildiği takirde, CHP siyasî mücadelenin meşru zeminini çoktan aşmış bulunuyor denilmekteydi. Takirde CHP'ye yöneltilen belli başlı suçlamalar şöyle sıralanmıştır: Hükûmete ve idari, adli mercilere karşı galeyana ve fiili tecavüzlere teşvik ve tahrik etmek, müsait yerlerde partilerini silahlandırarak ülkeyi kardeş kavgasına sürüklemek, orduyu siyasete karıştırmak suretiyle görevlileri vazifelerini yapmaktan alıkoymak, bizim radyo diyerek komünist radyosunu CHP'ye ait bir radyo olarak göstermek, vatandaşları hükûmete karşı itimatsızlığa sevk etmek, hücre teşkilatı ile çalışan gizli kollar kurmaya çalışmak, yalan ve tehdit dolu neşriyatlarla Cumhuriyetimizin fikri ve manevi temellerini tahrip etmek.²⁵⁹ Gerekçeler açıklandıktan sonra takririn son kısmında Tahkikat Encümeni'nin kurulmasındaki amaç gayrimeşru faaliyetlerin araştırılması olarak belirtilmişti.²⁶⁰ Takrir üzerinde yapılan müzakerelere İsmet İnönü'nün şu sözleri damga vurmuştur:

²⁵⁶ Milliyet, 10.04.1960.

²⁵⁷ Milliyet, 11.04.1960.

²⁵⁸ Milliyet, 17.04.1960.

²⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem, İnikat: 58, Cilt: 13, Celse:1, İçtima: 3, s. 189-192, 18.04.1960; Milliyet, 16.04.1960.

²⁶⁰ Takirde Tahkikat Encümeni'nin oluşturulmasındaki amaç şöyle ifade edilmiştir: “*Bünyesini çalışma tarz ve metotlarını ve kanunlar muvacehesindeki tutumunu ve bu kanunları işlemez hale getirmek hususundaki gayrimeşru faaliyetlerinin ve yukarıdan beri tafsilatı ile arz*

“... Biz demokratik rejim dedik, demokratik rejim kurulmuştur. Bu demokratik rejim istikametinden ayrılıp baskı rejimi haline götürmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam... Eğer ihtilal vatandaş için başka çıkar yol yoktur, kanaati zihinlere ve bütün müesseselere yerleşirse, meşru bir hak olarak kullanılacaktır. Bundan içtinap kabil değildir... Basiretimiz yerinde ve aklımız başımızda ise normal bir demokratik rejimin icaplarını hulus ile tatbik ederek, eşit haklarla dürüst bir seçimin neticelerini kabul ederek bu rejimi bu yola götürelim yoksa Meclis Tahkikat Encümeni şeklinde 3 aylık bir idare kuracaksınız... Muhterem arkadaşlarım bu memleketin seçkin yetmişmiş güzide insanlarısınız, memleketi fevkalade bir idareye götürmek istenildiğinin arifesinde eşliğindesiniz, hesaplı düşünmenizi isterim. Bir fevkalade idare kuracaksınız bu idareye verilen salâhiyetler gayrimeşrudur. İtaat etmeyeceğimizi söylemek yersizdir... Kabul etmeyiz, razı olmayız ve vatandaşın hepsine bunun haksız olduğunu mukavemet etmek gerektiğini söyleriz...”²⁶¹

18 Nisan 1960 tarihinde tahkikat tebliği kabul edilmiş ve takrirden belirlenen 15 kişilik komisyon seçilmiştir.²⁶² TBMM Tahkikat Encümeni ilk toplantısında üç tebliğ yayınlamıştır. Tahkikat Encümeninin 1 Numaralı Tebliğinde, encümeni oluşturan üyelerin isimleri verilerek yapılan görev dağılımında başkanlığa DP Denizli Milletvekili Hamdi Sancar'ın seçildiği bildirilmiştir. 2 Numaralı Tebliğ ile soruşturmanın selameti açısından her türlü siyasi faaliyetin durdurulduğu belirtilmiş ve 3 Numaralı Tebliğ ile de tahkikatla ilgili yayın yapılması yasaklanmıştır.²⁶³

25 Nisan 1960 tarihinde Çorum Milletvekili Hüseyin Ortakçıoğlu'nun önerisi ile TBMM'de Muvakkat Encümen²⁶⁴ ve TBMM'de kabul edilmesi

edilen ahvalın önlenmesini gayrimümkün kılmakta olan sebeplerin mahiyetini tetkik ederek elde edeceği neticeleri T. B. M. Meclisine bildirmek üzere, Dâhili Nizamnamenin 177 nci maddesi hükümlerine göre 15 kişilik bir tahkikat encümeni kurulmasını; bu encümenin T. B. M. Meclisinden veya adli mercilerden ayrıca karar istihsaline lüzum olmaksızın, Dâhili Nizamnamenin 16'nci babında yer almış bütün salâhiyetlerle teçhiz olunmasını; tahkikatın selâmetle cereyanını temin bakımından ve tahkikatın devamı müddetine maksur ve münhasır olmak üzere Türkiye'deki her türlü siyasi hareket ve faaliyetleri durdurma kararını da dâhil olmak üzere lüzumlu göreceği bilcümle tedbir ve kararları da ittihaz etmeye ve icabında Meclis dışında da faaliyette bulunmaya yetkili kılınmasını ve ayrıca mesaisini üç ayda ikmal etmesini arz ve teklif ederiz.” TBMM Zabıt Ceridesi, 11.Dönem, İnikat: 58, Cilt: 13, Celse: 1, İçtima: 3, s. 191-192, 18.04.1960.

²⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem, İnikat: 58, Cilt: 13, Celse: 1, İçtima: 3, s. 206-207, 18.04.1960.

²⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem, İnikat: 58, Cilt: 13, Celse: 1, İçtima: 3, s. 212-213, 18.04.1960.

²⁶³ Milliyet, 19.04.1960.

²⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem, Cilt: 13, Birleşim: 60, s. 247, 25 Nisan 1960.

ile Tahkikat Encümeni oluşturulmuştur.²⁶⁵ Başkanlığına Denizli Milletvekili Hamdi Sancar'ın seçildiği Tahkikat Encümeninin aldığı ilk kararlar, 2 numaralı tebliği ile tüm partilerin siyasî toplantıları geçici olarak durdurmak ve 3 numaralı tebliğle de tahkikat hakkında neşir yasağı olmuştur.²⁶⁶ Bu yasaklamaların ardından tutuklamalar ve baskılar daha da artmıştır. İsmet İnönü'ye tezahürat ettikleri gerekçesi ile 20 Nisan günü Ankara'da 5 kişi tutuklanmış, 25 kişinin yargılanmasına başlanmış ve toplantı yaptıkları gerekçesi ile Zeytinburnu'nda 22 CHP mensubu mahkemeye sevk edilmiştir. CHP Grup Başkan Vekillerinden Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş'ın sahibi olduğu Yenigün Gazetesi kapatılmıştır.²⁶⁷ Tahkikat Encümeni yayınladığı 5 Numaralı Tebliğ ile de yasak konduğu halde encümen faaliyetleri hakkında yayın yapan gazetelerin toplattırılmasına karar vermiştir.²⁶⁸

25 Nisan 1960 tarihinde Tahkikat Heyetine olağanüstü yetkiler veren tasarıya göre “*TBMM dâhil nizamnamesinde yazılı tahkikat encümenlerinin vazife ve salahiyyetleri hakkında kanun*” ile Tahkikat Heyetinin adli yetkileri olacak, gazete kapatabilecek ve tutuklama yetkisine sahip olacaktı. Teklif encümende 26 Nisan günü kabul edilirken, CHP milletvekilleri komisyonu terk etmişlerdir.²⁶⁹ İsmet İnönü iktidarın baskı idaresine girdiğini söylerken, üniversiteden de tepki gecikmemiştir. Başta Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya olmak üzere bir kısım profesörler teklifi anayasaya aykırı bir girişim olarak değerlendirmişlerdir.²⁷⁰ Teklife DP içinden de sert muhalefet edenler olmuştur. DP Balıkesir Milletvekili ve Genel İdare Kurulu üyesi Sıtkı Yırcalı, kanun teklifinin anayasaya ve hukuka aykırı olduğunu söylemiştir.²⁷¹ 27 Nisan 1960 tarihinde Çorum Milletvekili Hüseyin Ortakçioğlu ve üç arkadaşının ve üç arkadaşının verdiği Tahkikat Encümeninin vazifelerinin belirlenmesi ile ilgili teklifin müzakereleri yapılmıştır. Turhan Feyzioğlu teklif üzerinde yaptığı konuşmaya “*TBMM tarihi günlerinden birisini yaşıyor*” sözleri ile başlamış ve teklifi şöyle değerlendirmişti:

²⁶⁵ Tahkikat Encümenini oluşturan 15 üyenin isimleri şöyledir: Osman Kavuncu (Kayseri), Bahadır Dülger (Gaziantep), Nüzhet Ulusoy (Samsun), Said Bilgiç (Isparta), A. Hamdi Sancar (Denizli), Vacip Asena (Balıkesir), Kemal Bibekoğlu (Çorum), Kemal Özer (Kütahya), Hilmi Dura (Kastamonu), Ekrem Anıt (Samsun), Nusret Kirişcioğlu (Sakarya), Duran Bahadır (Denizli), Selami Dincer (Sakarya), Himmet Ölçmen (Konya), Necmettin Önder (Nevşehir). *TBMM Zabıt Ceridesi*, 11. Dönem, İnikat: 58, Cilt: 13, Celse: 1, İçtima: 3, s. 212-213, 18.04.1960; Zafer, Sayı: 3802, 19 Nisan 1960.

²⁶⁶ Zafer, Sayı: 3802, 19 Nisan 1960.

²⁶⁷ Milliyet, 30.04.1960.

²⁶⁸ Milliyet, 21.04.1960.

²⁶⁹ Cumhuriyet, 27.04.1960.

²⁷⁰ Milliyet, 27.04.1960.

²⁷¹ Milliyet, 27.04.1960.

“... Dört milletvekili arkadaşımızın getirdikleri ve alelacele müzakere edilmesini istedikleri bu kanun teklifi ile Büyük Meclisin hak yolundan ayrılması; kendi yaptığı Anayasayı bir hiç mertebesine indirmesi; daima ileriye bakmış, daima ileriye bakmış, daima milleti ileri götürmüş olan Büyük Meclisin sert bir dönüşle siyasi hayatımızı 15 yıl, 30 yıl, hatta bazı bakımlardan 100 yıl geriye götürmesi istenmektedir...”²⁷²

Yapılan müzakerelerden sonra TBMM’de kabul edilen kanunla, Tahkikat Encümenlerine tanınan yetkiler belirlenmiştir. Buna göre encümenler, müddeiumumî, hâkim, askerî, adli ve amir yetkilerine haiz olacak, neşir yasağı koyabilecek, matbaa kapatabilecek ve encümen yasaklarına uymayanlara da ağır cezalar verebilecekti.²⁷³ Kanunun TBMM’de yapılan müzakerelerinde tekliften dolayı hükümeti ağır bir şekilde eleştiren İsmet İnönü’ye 12 celse meclisten çıkarılma cezası verilmiştir.²⁷⁴ Kanunun TBMM’de kabul edilmesine ise DP içinden de tepkiler gelmiş ve Balıkesir Milletvekili Müçteba Iştın ile Bursa Milletvekili Mazlum Kayalar partilerinden ve mebusluktan istifa etmişlerdir.²⁷⁵

Tahkikat Encümeninin oluşturulması ve hükümetin sert tedbirlerine 28 Nisan 1960 tarihinden itibaren İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencileri de kayıtsız kalmamıştır. Öğrenci eylemleri Ankara’ya da sıçramış ve bu iki şehirde örfi idare ilan edilmiştir.²⁷⁶ Ülkedeki siyasi gerginliğe böylece üniversite öğrencilerinin protestoları da eklenmiştir. Bunun üzerine 29 Nisan günü Tahkikat Encümeni, toplantı düzenlemeyi, düzenlenen toplantılara katılmayı ve TBMM müzakereleri ile Ankara ve İstanbul’daki öğrenci olayları ile ilgili basına yayın yasağı getirirken Başbakan Menderes, DP grubunun tavsiyesi üzerine radyo konuşmasında muhalefeti hedef alarak ülkenin geleceği ve güvenliği ile oynamamayacağını söylemiştir.²⁷⁷ 28 Nisan günü meydana gelen öğrenci olaylarının bilançosu İçişleri Bakanlığı tarafından bir öğrencinin ölümü ve 31 yaralı şeklinde açıklanmıştır. Üniversite olaylarının ardından 28 Nisan 1960 tarihinde İstanbul ve Ankara’da örfi idare ilan edilmiştir. Toplantılar men edilmiş, eğlence yerleri kapatılmış, gece 21’den sonra sokağa çıkmak ve olaylarla ilgili yayın yapmak yasaklanmıştır. Yaşanan olaylar üzerine İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar, üniversitenin ilk etapta

²⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem, İnikat: 61, Celse: 1, s. 276, 27.04.1960.

²⁷³ Zafer, Sayı: 3810, 27 Nisan 1960.

²⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem, Cilt: 13, Birleşim: 61, s.301-312, 27.04.1960; Zafer, Sayı: 3811, 28 Nisan 1960.

²⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem, Cilt: 13, Birleşim: 60, s. 415, 25 Nisan 1960; Milliyet, 28.04.1960; Milliyet, 29.04.1960.

²⁷⁶ Cumhuriyet, 29.04.1960; Tokmak, a.g.t., s. 98.

²⁷⁷ Demokrat Parti Meclis Grubu Tutanakları, Numara, 305, 29.04.1960; Zafer, Sayı: 3813, 30 Nisan 1960.

3 gün tatil edildiğini ve gelişmelere göre bu sürenin uzatılabileceğini bildirmiştir.²⁷⁸ Menderes, 29 Nisan 1960 günü fevkalade DP grup toplantısında yaptığı konuşmada radyo konuşmalarına devam edeceğini ve İçişleri Bakanlığının de ülkede meydana gelen olayları, tebliğlerle halka bildireceğini haber vermiştir. Gerekli olması halinde de olaylar saati saatine iblağ edilecekti.²⁷⁹ Aslında ülkedeki gidişat öğrenci hareketleri en çok Başbakan Menderes'i endişelendiriyordu ki bu durum grup toplantısındaki sözlerine şöyle yansımıştır:

“... Şimdi bu suretle zannediyorum ki, 2-3 gün içinde memlekette cereyan etmekte olan hadiseleri, estirmek istenen havayı ve kasıtlı hareketlerin çok vahim ve ağır mahiyeti ve bunların maksat ve hedeflerinin ne olduğunu ve bu işe teşebbüs edenlerden kimlerin kasıtlı ve günahkâr olduğunu kısa zamanda memlekete anlatmağa muvaffak olacağız. Esasen memlekette umumi efkârın bunları takdir etmekte gecikmeyeceğine emin bulunuyoruz... Ortalığa bir takım yalan havadisler yaymaya devam ediyorlar. Mülkiyede dört ölü varmış bunların hepsi yalandır... Arkadaşlarım bir muharebeye bir mücadeleye girer gibi muharebe, mücadelenin içinden çıkar gibi meclis toplantısında bulunmaktan aldıkları intibalar ve hadiseleri kendi ruhlarında, müfekkirelerinde yarattığı hisler ve intibalarla bize söyleyecekleri varsa huzurunuzdayız... Şayet varsa bir diyeceğiniz, tavsiye edeceğiniz bir şey varsa onları öğrenmek suretiyle tekrar vazife başına gitmemize müsaadenizi rica edeceğiz.”²⁸⁰

Başbakan Menderes'e grubu, yaşanan gelişmeler üzerine üniversitelerin kapatılması tavsiyesinde bulunmuştur. Nitekim bu tavsiyeye uyulmuş ve İstanbul ile Ankara'daki üniversiteler ve yüksekokullar, örfi idare kararıyla bir ay süreyle tatil edilmiştir. Yurtların tahliye edilmesi için de çalışmalar başlatılmıştır. Adnan Menderes, aslında öğrenci olaylarının tüm yurttan yapılmasının planlandığını fakat İstanbul ile Ankara dışında etkili olamadıklarını ve başka bir yerde karışıklık çıkmasına da izin vermeyeceklerini söylemiştir.²⁸¹ Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültesi öğrencilerinin protestolarını tamamen CHP'nin tahrik ve tertip eseri olarak değerlendiren Başbakan Menderes, 30 Nisan günü tekrar radyodan halka “Bu iş artık burada kesilip bitirilmelidir” sözleri ile seslenmiştir. Gerçekten de A. Üstün, F. Güley, A. Fırat, Melih Küçüktepepınar, M. Yılmazmete ve Turhan Feyzioğlu gibi CHP milletvekillerinin öğrencile-

²⁷⁸ Milliyet, 29.04.1960.

²⁷⁹ Demokrat Parti Meclis Grubu Tutanakları, Numara, 305, s. 2, 29.04.1960.

²⁸⁰ Demokrat Parti Meclis Grubu Tutanakları, Numara, 305, 29.04.1960; Milliyet, 30.04.1960.

²⁸¹ Demokrat Parti Meclis Grubu Tutanakları, Numara, 305, 29.04.1960.

re destek olmak amacıyla Ankara'daki gösterilerde bulundukları tespit edilmişti. Menderes'e göre Türkiye'de öğrencilerin ayaklanması için hiçbir sebep yoktu ve olayların tümü perde arkasından ayarlanmıştı. Ülkede yaşananların amacının 1960 yılının bahar ayında seçim yaptırmak olduğunu ifade eden başbakan, perdenin kalktığını, tertip sahnesinin apaçık ortaya çıktığını söyledikten sonra radyo konuşmasını muhalefete gözdağı verdiği şu sözlerle tamamlamıştır: “Artık bu fesat yuvalarını dağıtmanın zamanı gelmiştir.”²⁸² 1960 yılının Nisan ayından itibaren muhalefete karşı oldukça tavizsiz bir tavır takınmasına rağmen DP iktidarına karşı hareketler Adnan Menderes'te derin izler bırakmıştır. Bir taraftan muhalefete sert mesajlar verirken diğer taraftan da halka yaptığı açıklamalarda inançlı görünmeye çalışan Menderes, DP grubunda yaptığı son konuşmalarda korkularını, endişelerini, umutsuzluğunu ve kısaca içinde bulunduğu ruh halini ise gizleyememiştir:

“... Allah sizin de yardımcınız olsun... Allah Türk Milletine, size hepimize acısın... Bir muazzam fırtınada bir küçük teknedeymişiz gibi mütemadiyen meclis sarsılmakta, bağışmalar kükremeler dışardan işitilmektedir... Meclis adını vermek ve aynı milletin evladının ve büyük milletin dertlerini ve hareketlerini görmek üzere bir araya toplandıkları ve mukaddes çatı adını vermek ve orada vazife görülüyor hissiyle mütehassıs bir insan intibahı taşımak... Bunlar artık tamamen hayal olmuş bir vaziyettir. Maalesef bunları elemle görmekle beraber mücadelemizin istikameti memleketi selamete erdirmek olduğuna yüzde yüz bütün vicdanımızla kani olduğumuz için bunu geçici bir devir olarak telakki ederek bu memleketin selamete ve refaha kavuşacağı günlerin yakın olduğu ümidiyle biz bu mücadeleyi ferahlık içinde devam ettirmekteyiz...”²⁸³

DP grubunda İstanbul'un asayiş durumu ile ilgili bir soru gelmesi üzerine Menderes, İstanbul'daki olayların fikirle ilgili olmadığını belirterek, meselenin olaylarda ölen bir erkek öğrencinin cenazesini almak isteyen topluluğun tepkisinden kaynaklandığını söylemiş ve öğrencilere karşı izlenecek tutumu açıklamıştır:

“... Bunlar çıkıp gideceklerdir. Bir ihtilat yapmaması için her türlü tedbir alınmıştır, çıkıp gideceklerinin intizarındayız. Olmazsa çıkarcayız. Şimdilik intizar halindeyiz. Cenazeyi vermek yeni bir nümâyî-

²⁸² Zafer, Sayı: 3814, 1 Mayıs 1960.

²⁸³ Demokrat Parti Meclis Grubu Tutanakları, Numara, 305, 29.04.1960.

*şin sebebini kendi elimizle tehiye etmek manasınadır. Cenaze onların değil. Malatyalı bir çocuk, Allah taksiratını affetsin...”*²⁸⁴

1960 yılının Mayıs ayına gelindiğinde Demokrat Parti’nin yaşanan olaylara karşı tavrı ve politikasında hiçbir değişiklik olmamıştır. Menderes’in açıklamalarına göre DP’nin izleyeceği strateji; radyo konuşmalarına devam etmek, köylere kadar tebliğleri ulaştırmak, halka sadece radyoda duyduklarına itibar etmelerini tebliğ etmek, bir tamim yayınlayarak başta kendisinin olmak üzere Dâhiliye Vekili’nin beyanatlarını tüm vata-na yaymak, zabıta kuvvetlerine yardımcı olmak, sakin hareket etmek ve olayları ilgili makamlara bildirmek olacaktı.²⁸⁵

1960 yılının Mayıs ayı sancılarla başlamıştır. 1 Mayıs işçi bayramını vesilesi ile Başbakan Menderes ülkede son yaşanan gelişmeleri yaptığı uzun açıklamada değerlendirmiş ve yine sert mesajlarına, tehditlerine devam ederken yaklaşan tehlikeyi görmekten çok uzak olduğunu ortaya koymuştur:

“... Bu vatanın dinmez durdurulamaz bir ıstırapı mı var ki, yakıp yıkmalara kadar her şey göze alınarak yola çıkılmış bulunulmakta? Hayır, ıstırapın huzurumuza kasteden eli, kıskançlığın milletin tebessümünü dondurmaya kasteden nefesi, hıyanetin memleketin güzel renklerini soldurmaya matuf kötü niyeti işte bütün bunlar için hiçbir meşru ve makbul sebep ileri sürülemez... İhtilaldan dem vurmakla, ihtilâlin bir hak olduğu felsefesinden bahis açılmakta... Bu bir ihtilâl mi sanki ihtilâlî kim yapıyor? Hazırlanmış, tertiplenmiş ve içleri kinle doldurulmuşların teşkil ettiği bir zümrecik... Sanki bir gerilla teşkilatı... Bu mu ihtilâl? Bu İstanbul sokaklarında dolaştırılan bir yapmacık bir uydurma göstermelik.”

Menderes’in konuşmasında en dikkat çekici nokta “ihtilâl” kelimesini çok sık telaffuz etmesidir. Konuşmasının devamında “İhtilâlî hak haline getirebilecek sebepler, bu sebepler bizim memleketimizde mi mevcut? Büyük Hak kitlelerinin ölümlerini gömmek için kefen bezi bulamadıkları bir zamanda mı yaşıyoruz?” şeklindeki sorularla bir ülkede ihtilâl olması için gerekli sebeplerin Türkiye’de mevcut olmadığını dile getirmeye çalışmıştır. Menderes ayrıca yaşananların bir ihtilâl değil bir ayaklanma olduğunu hatırlatarak, tüm yaşanan gelişmelerden CHP’nin sorumlu olduğunu yinelemiştir.²⁸⁶ Menderes, olayların en kısa sürede kökü kazınacaktır mesajını verirken Türkiye’de gerginlik tırmanmaya devam etmiştir. 2 Mayıs günü NATO Konseyi’nin toplandığı bina önünde ve Be-

²⁸⁴ Demokrat Parti Meclis Grubu Tutanakları, Numara, 305, 29.04.1960.

²⁸⁵ Demokrat Parti Meclis Grubu Tutanakları, Numara, 305, 29.04.1960.

²⁸⁶ Milliyet, 02.05.1960.

yoğlu'nda gösteriler devam etmiş ve göstericilerin çoğu tutuklanmıştır. İsmet İnönü ise Menderes'in radyo konuşmasında gerçekleri tahrif ettiğini açıklamıştır.²⁸⁷

Örfi İdare ise 4 Mayıs günü yayınladığı tebliğlerde resmi görevliler dışındaki vatandaşların ruhsatlı olsa bile ateşli silah kullanmalarını yasaklamış ve Güney Kore'de profesörlerin nümayişine ait bir fotoğraf yayınlayan Yeni Sabah gazetesini kapatma kararı almıştır.²⁸⁸ Ankara Örfi İdare Kumandanlığı 6 Mayıs günü 5 Mayıs'ta Kızılay'da düzenlenen miting ve olaylarla ilgili fotoğrafı bastırdığı gerekçesi ile de DP'nin yayın organı olan Zafer gazetesini de bir hafta süre ile kapatma kararı vermiştir.²⁸⁹ 21 Mayıs günü Harp Okulu Öğrencileri'nin Atatürk Bulvarı'nda yaptıkları yürüyüş ve Kızılay'da meydana gelen olaylar nedeni ile Ankara Örfi İdare Kumandanlığı tarafından, 22 Mayıs günü sokağa çıkma yasağı 20.00 ila sabah 5.00 saatleri arasında uzatılmış ve telgraf, mektup gibi sansüre tabi tüm haberleşme araçlarının kontrol edilmesine karar verilmiştir.²⁹⁰

Adnan Menderes'e göre Mülkiye'de yaşanan olaylar 3-5 tane CHP milletvekilinin öğrencileri kışkırtması sonucu ortaya çıkmıştı.²⁹¹ Tüm gelişmeleri CHP'nin bir tertibi olarak değerlendiren Menderes, ülkenin adım adım bir darbeye doğru sürüklendiğini görememiş ve yaşanan siyasî çalkantılardan uzaklaşmak için kendisini halkın içine atmayı tercih etmişti. 15 Mayıs günü İzmir'de Zafer gazetesinin haberine göre 300 bin kişi tarafından karşılanana Menderes,²⁹² 17 Mayıs günü Bergama'da *"sokaktan iktidara gelmek yolu tamamen kapanmıştır"* diyordu.²⁹³ Menderes'in son durağı 25 Mayıs 1960 tarihinde "yolumuz seçim yoludur" mesajını verdiği Eskişehir olmuştur.²⁹⁴ Menderes buradan verdiği mesajda TBMM'den üç ay süre alan Tahkikat Komisyonunun görevini 25 Mayıs 1960 tarihinde tamamladığını açıklamış²⁹⁵ ve *"ölçüsüz hareketlerin hatasına düşmeyeceğiz"* diyerek Tahkikat Komisyonunun bundan sonraki çalışmalarını sadece dosya üzerinden yapacağını bildirmişti.²⁹⁶ Nitekim 25 Mayıs günü TBMM'de seçim kanunu müzakereleri yapılmış²⁹⁷ fakat Menderes, planladığı seçimi gerçekleştire-

²⁸⁷ Milliyet, 03.05.1960.

²⁸⁸ Milliyet, 05.05.1960.

²⁸⁹ Milliyet, 07.05.1960.

²⁹⁰ Milliyet, 23.05.1960.

²⁹¹ *Demokrat Parti Meclis Grubu Tutanakları*, Numara, 305, 29.04.1960.

²⁹² Zafer, Sayı: 3822, 16 Mayıs 1960.

²⁹³ Zafer, Sayı: 3824, 18 Mayıs 1960.

²⁹⁴ Zafer, Sayı: 26 Mayıs 1960.

²⁹⁵ Zafer, Sayı: 26 Mayıs 1960.

²⁹⁶ Milliyet, 26.05.1960.

²⁹⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, 11. Dönem, İnikat: 69, Cilt: 13, İçtima: 3, 25.05.1960.

rememiştir. 27 Mayıs günü sabah 4.36'da İstanbul Radyosu'ndan yapılan açıklama, 10 yıllık Menderes döneminin sona erdiğini haber vermiştir.

Sonuç

1957 genel seçimlerinden sonra Menderes ve İnönü arasında gerilimi tırmandıran açıklamalar ve Türkiye'de yaşanan bazı gelişmeler 27 Mayıs Darbesi'ne gidişin kilit noktasını oluşturmaktadır. 27 Ekim 1957 ile 30 Nisan 1959 tarihleri arasındaki süreci genel olarak değerlendirdiğimizde özellikle DP ve CHP arasındaki siyasi rekabet ve çekişmenin ülkeyi siyasi bir çıkmaza sürüklediğini görürüz. Nitekim Başbakan Menderes 27 Ekim 1957 seçimlerinden sonra beyanatlarında sürekli olarak, muhalefet bu sert ve şiddet politikasına devam ederse kendilerine müsamaha gösterilmeyecektir, yaşama şansı verilmeyecektir, şeklinde imalarda bulunmuştur.

Bu süreçte zaman zaman tansiyonu düşürücü uzlaşma çabaları olmakla birlikte DP'nin özellikle basına karşı anti demokratik uygulamaları sadece yurt içinden değil yurt dışından da kendisine duyulan tepkileri artırmıştır. Nitekim 17 Mart 1954'ten 14 Mayıs 1958'e kadar Türkiye'de basın suçlusu olarak 1161 gazeteci hakkında takibata geçilmiş ve bunlardan 238'i mahkûm olmuştur.²⁹⁸ Adliye Vekili Esat Budakoğlu'nun açıklamasına göre 14 Mayıs 1950 ile 14 Mayıs 1958 tarihleri arasında ise toplam 2324 gazeteci hakkında takibat açılmış, 811 gazeteci mahkûm olmuş ve 9 gazete kapatılmıştır.²⁹⁹ Kısacası özellikle 1954 yılından itibaren etkili olan basına karşı yasaklar baskılar ve gazetecilere yapılan saldırılar, tutuklamalar DP iktidarının sonuna kadar kesintisiz devam etmiştir.

30 Nisan 1959 tarihinde başlayan ve 1 Mayıs günü Uşak'ta İsmet İnönü'ye saldırı ile devam eden olaylar Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcıdır. Çünkü siyaset Osman Bölükbaşı'nın aracılığı ile başlayan barış çabalarını sonuçsuz bırakacak kadar kutuplaşmıştır. Bu süreçte DP iktidarı tüm yetkilerini kullanarak kendisine muhalif olan siyasi anlayışa, basına kısaca her kurum ve kuruluşa karşı mücadele bayrağını açmıştır. CHP ise ortamı daha çok gerginleştirmek için büyük bir çaba içine girmiş ve tüm fırsatları değerlendirmiştir. Meclis oturumlarına katılmamak, her fırsatta DP'lilere sataşmak, DP'yi irtica başta olmak üzere en ağır sözlerle itham etmek bu dönemde orduyu, basının büyük bölümünü ve üniversiteyi arkasına alan CHP'nin politikasının özünü oluşturmuştur. Özellikle bu dönemde muhalefetin DP'ye yönelttiği suçlamaların başında dinin siyasete alet edilmesi gelmekteydi. Gerçekten de DP içerisinde aşırı söylemleri ile zaman zaman ani çıkış yapan üyeler olmuştur. Fakat DP

²⁹⁸ Milliyet, 16.12.1958.

²⁹⁹ Milliyet, 19.12.1958.

grubu, din konusunda aşırı söylemlerde bulunanlara müsamaha göstermemiş ve onları partiden ihraç ettirerek cezalandırmıştır.³⁰⁰

27 Mayıs Darbesi'ne gidişte son kilit nokta Tahkikat Encümeninin oluşturulması ve bu encümene TBMM'de olağanüstü yetkilerin verilmesi olmuştur. Çünkü bu süreçte iktidarın diktatörlük sınırlarına varan uygulamaları söz konusudur. Ordu içinden tepkiler açık olarak gelmeye başlamış, üniversite öğrencileri hükümetin uygulamalarına karşı ayaklanmış, örfi idare kumandanlıkları oluşturulmuş, basına her türlü baskı uygulanmış ve alınan tedbirler ve yapılan uygulamalar DP içinde bazı üyeler tarafından da tepki ile karşılanmıştır. Başbakan Menderes yaptığı her açıklamasında ve radyo konuşmalarında tüm olayların sorumlusu olarak CHP ve İsmet İnönü'yü hedef göstermeye devam etmiştir. Ayrıca muhalefetin "cephe" siyasetine "Vatan Cephesi" ile cevap vermesi kanımızca Menderes'in en büyük hatalarından birisi olmuştur. Çünkü bu tutum ülkeyi siyasi bir kamplaşmaya sürüklemiştir. Sonuç olarak Başbakan Menderes'in 25 Mayıs günü Eskişehir'den "Yolumuz Seçimdir" mesajını verdiği ve Tahkikat Encümeninin görevini tamamladığı bir dönemde Cumhuriyet döneminde Türkiye'de darbe geleneğini başlatan 27 Mayıs İhtilâlı olmuştur.³⁰¹

Kaynaklar

a. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

b. Resmi Belgeler

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

Demokrat Parti Meclis Tutanakları

İstatistik Kurumu Yayınları

T.C. Resmi Gazete

c. Gazeteler

Cumhuriyet

Milliyet

Zafer

³⁰⁰ Örneğin 1959 yılının Kasım ayında toplanan DP Manisa İl Kongresi'nde Ajdan Erden adlı bir partili, hilafet geri gelmelidir şeklindeki sözleri üzerine önce DP'den ihraç edilmiş ardından da tutuklanmıştır.³⁰⁰ İçişleri Bakanlığı 16 Kasım 1959 tarihinde yayınladığı tebliğ ile irticaa karşı daha sert tedbirler alınmasını istemesi DP'nin duruşunu göstermesi açısından önemlidir. Milliyet, 17.11.1959.

³⁰¹ Darbe sonrası başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes olmak üzere Devlet ve Hükümet ileri gelenleri tutuklanmış ve Millî Birlik Komitesi oluşturulmuştur. Bkz. Zehra Arslan, "27 Mayıs Darbesi'nin Trabzon'da Yansımaları ve DP Trabzon Milletvekillerinin İfadeleri", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı: 190, Cilt: 97, s. 139-152, Mayıs-Haziran 2011.

d. Tezler

Arslan, Zehra, *Demokrat Parti Döneminde Trabzon, (1950-1960)*, KTU Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kasım 2011.

Atayakul, Fatma Alev, *Türkiye’de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Can, Halil, *Demokrat Parti ve Radyo Davası*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Göküş, Mehmet, *Demokrat Parti Döneminde Bürokrasi Siyasi İktidar İlişkileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 1999.

Gündüz, Mehmet, *Demokrat Parti’ye Karşı Muhalefet ve Milli Muhalefet Cephesi (1956-1960 CHP, Hür. Parti, CMP)*, Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

Tokmak, Mustafa, *Basın-İktidar İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti ve Ankara Radyosu*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2007.

Vural, Erhan, *Demokrat Parti Döneminde CHP’nin İzmir Örgütlenmesi ve Seçimler*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2010.

Yetim, Fahri, *Ulus ve Zafer Gazetelerinin Karşılaştırmalı İncelemesi (1957-1960)*, Doktora Tezi, Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

e. Tetkik Eserler

Arslan, Zehra, “27 Mayıs Darbesi’nin Trabzon’da Yansımaları ve DP Trabzon Milletvekillerinin İfadeleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 190, Cilt: 97, s. 139-152, Mayıs-Haziran 2011.

Bulut, Sedef, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, s. 125-144, 2009.

Çavdar, Tevfik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze)*, 3. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2004.

Çaylak, Adem, *Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010

Neziroğlu, İrfan, “Çok Partili Siyasi Hayatında Askeri Müdahaleler (1946-1997)”, *Yeni Türkiye*, 98/23-24, 1237-1251.

Yücel, M. Serhan, “Menderes Dönemi (1950-1960)”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, s. 835-854, Ankara, 2002.